

K A U N O
TECHNOLOGIJOS
UNIVERSITETAS

Projekto numeris 511645-2010-LLP-IT-KA1-KA1SCR

Europinė PATYČIŲ FENOMENO situation situacija projekto partnerių šalyse Tarptautinė ataskaita

Projekto numeris: 511645-2010-LLP-IT-KA1-KA1SCR
Projekto rėmėjas: Istituto Don Milani (IT)
Projekto trukmė: 2010 m. lapkričio 1 d. – 2012 m. spalio 31 d.

Mokymosi
visą gyvenimą
programa

K A U N O
TECHNOLOGIJOS
UNIVERSITETAS

Projekto numeris 511645-2010-LLP-IT-KA1-KA1SCR

Šioje ataskaitoje pristatomas patyčių atvejų surinkimo ir jų analizės procesas, kurį atliko kiekviena projekte „Aš nebijau“ (orig. „I Am Not Scared“) dalyvavusi partnerių organizacija. Projektas finansuojamas remiant Europos Komisijai pagal Mokymosi visą gyvenimą programą (KA1 paprogramę - politinis bendradarbiavimas ir inovacijos), ketinant nustatyti geriausias Europines strategijas siekiant užkirsti kelią patyčioms mokyklose ir išspręsti patyčių problemą. Kiekvienas partneris pateikia informaciją skirtą projekto tikslinei grupei, pakomentuoja tyrimo dalyvių atrankos strategiją, jos įvertinimą ir pasiektus rezultatus.

Išsamių patyčių atvejų aprašymų prašome ieškoti atskirų šalių ataskaitose.

Dr. Adriana Battaglia

Mokymosi
visą gyvenimą
programa

Turinys

SITUACIJA PROJEKTO PARTNERIŲ ŠALYSE.....	4
1. Išanga.....	4
2. Tyrimo dalyviai	4
3. Tyrimo dalyvių atrankos strategija.....	4
4. Tyrimo dalyvių atrankos strategijos įvertinimas	5
5. Tyrimo dalyvių atrankos rezultatai.....	5
TYRIMO APRAŠYMAS	6
1. Patyčių atvejai.....	6
2. Patyčių dalyviai	7
3. Tėvų reakcija.....	8
4. Mokyklos reakcija	8
5. Kvietinių patarėjų pagalba.....	10
6. Politikos kūrėjų pagalba	11
7. Išvados ir rekomendacijos.....	11
VIRTUALŪS SUSIRINKIMAI IR TARPTAUTINĖ DISKUSIJA.....	15
1. Komentarai	15
IŠVADOS.....	22
LITERATŪRA IR NUORODOS.....	27

SITUACIJA PROJEKTO PARTNERIŲ ŠALYSE

1. Įžanga

Antrosios ataskaitos dalies, apie nacionalinę padėtį patyčių reiškinio tema, tikslas - apžvelgti ir išanalizuoti nacionalinius tyrimus, siekiant išryškinti pagrindinius besityčiojančiųjų, aukų, mokytojų, mokyklos administracijos, politikos formuotojų bei visų kitų, vienai ar kitaip paveiktų agresijos ir smurto mokykloje situacijų, nuomonių panašumus ir skirtumus. Tarptautinė diskusija yra viena iš geriausių tyrimo analizės priemonių, kadangi visi tyrime dalyvavusių Europos šalių mokytojai pasidalino savo praktikomis, rekomendacijomis ir pasiūlymais apie rekomenduojamą elgesį smurtinėse situacijose, naudingas priemones, veiksmingą politiką ir strategijas, pagrindines tolesnio mokytojų ir mokyklos darbuotojų švietimo patyčių mokykloje klausimais temas, užtikrinant jų pasirengimą tinkamai reaguoti patyčių situacijoje.

2. Tyrimo dalyviai

Renkantis dalyvius taikyta daugiakomponentė strategija: tikslinė grupė apima žmones su panašiais poreikiais ir problemomis, mokyklos bendruomenėje esančius didžiausios rizikos grupėje (t.y. moksleivius), žmones, kuriems informacija reikalinga sprendžiant problemą (mokytojus ir tėvus), taip pat turinčius pakankamai patirties ir galimybių problemai spręsti (ekspertus, valdžios institucijas). Dėl šios priežasties partneriai į tyrimą įtraukė ne tik moksleivius ir mokytojus, bet ir kitus pagrindinius patyčių prevencijos dalyvius, pavyzdžiui, politikos formuotojus, tėvus ir ekspertus, kadangi informacijos apie patyčių reiškinį ir visuomenės dėmesio jam stoka stabdo sėkmingą prevencinių programų taikymą.

Politikos formuotojų santykis su patyčių mokyklose reiškiniais apima sprendimų priėmimą, paramą mokykloms ekspertų pagalba, naudingą informacijos ir duomenų apie patyčias mokyklose rinkimą, diegtų palaikomųjų priemonių įvertinimą, naujų duomenų patyčių mokykloje temomis naudojimą, pastovų švietimo sistemos atstovų informavimą apie patyčių reiškinio situaciją.

Pavyzdžiui, Graikijoje pedagoginio ir technologinio lavinimo mokykla (ASPETE – Patrasas), projekto „Aš nebijau“ partneris iš Graikijos, kreipėsi į viso Patras (vakarų Graikija) regiono mokyklas. Tikslas buvo dvejopas: kreiptis į įvairių profilių mokyklas ir į mokyklas, esančias socialine ir ekonomine prasme skirtinguose rajonuose.

Išsamiai išanalizavus nacionalines situacijas partneriai padarė išvadą, kad patyčios ypač būdingos nedidelių rajonų ir kaimo vietovių vidurinėse mokyklose. Jaunuoliai iš šių mokyklų patiria tiesiogines ar netiesiogines patyčias mažiausiai kartą per mėnesį ne tik dėl asmeninių savybių, bet ir dėl gyvenamosios aplinkos. Šios mokyklos niekada nevykdė patyčių prevencijos projektų: tai reiškia, kad jos neturi prevencinių priemonių.

3. Tyrimo dalyvių atrankos strategija

Tyrimo dalyvių atrankos strategija apima šiuos punktus:

- Organizuojami susirinkimai, kurių metu pristatomas projektas, jame kviečiamos dalyvauti mokyklos, direktoriai, mokytojai, konsultantai ir valdžios institucijos.
- Kvietimas dalyvauti projekto veikloje siunčiamas į mokyklas, kuriose patyčių mokyklose reiškinys ypač paplitęs arba kuriose vykdomos atitinkamos prevencinės strategijos. Taip pat pasirinktos projektu besidominčios mokyklos ir mokyklos, norinčios prisijungti kuriant patyčių prevencijos strategiją Europoje.
- Mokykloms išsiunčiamos atrankos ir dalyvavimo formos, su suinteresuotomis šalimis diskutuojama dalyvių atrankos kriterijų ir dalyvių įsipareigojimų klausimais.

K A U N O
TECHNOLOGIJOS
UNIVERSITETAS

Projekto numeris 511645-2010-LLP-IT-KA1-KA1SCR

4. Tyrimo dalyvių atrankos strategijos įvertinimas

Dalyvių atrankos rezultatai ir dalyvių veiklos rezultatai yra logiškai susiję. Surinkta informacija pateikiama analitiniu būdu, siekiant pabrėžti pagrindinę informaciją apie patyčių reiškinių priežastis, kas dalyviams pavyko ir kas nepasisekė mažinant įvykių poveikį.

5. Tyrimo dalyvių atrankos rezultatai

Belgijoje, kaip ir kitose šalyse, mokyklos nenoriai kalbėjo apie jose pasitaikančias nemaloniais situacijas, saugodamos savo reputaciją.

Vienos mokyklos Graikijoje direktorė nesutiko bendradarbiauti, nes nenorėjo per didelio atvirumo. Užtikrinus dalyvių anonimiškumą, direktorė sutiko dalyvauti projekte.

Be to, kartais mokytojai tiesiog nesugebėjo atlikti tikro patyčių atvejo tyrimų, nes nors ir būta patyčių požymių, niekas nenorėjo apie tai kalbėti. Tokiais atvejais mokytojai sukūrė hipotetinį scenarijų, tematiškai panašų į tikrąjį.

Mokymosi
visą gyvenimą
programa

TYRIMO APRAŠYMAS

Šis ataskaitos apie nacionalinę padėtį skyrius pristato dešimt „tikrų“ atvejų tyrimų, atliktų ES mokyklose ir įkeltų į projekto internetinį portalą. Iš pradžių mokyklos turėjo įvardyti patyčių atvejo pobūdį, t.y. tiesioginės patyčios, netiesioginės patyčios ar patyčios elektroninėje erdvėje, vėliau - nustatyti situacijos priežastį.

Buvo parengti kiekvieno atvejo faktų ir mokyklos (t.y. mokytojų, klasės vadovų, tėvų ir t.t.) reakcijos į situaciją aprašymai, taip pat nurodytos patyčių veiksmų pasekmės, t.y. poveikis incidento dalyvių mokymosi rezultatams, moksleivių motyvacijai, mokyklos aplinkai, pokyčiams mokyklos politikoje ir t.t.

Atlikus tyrimą ir siekiant apsaugoti moksleivių ir darbuotojų tapatybes pakeitus jų pavardes, atvejų aprašymai buvo išsiųsti kitoms mokykloms, siekiant išgirsti jų nuomonę iš besityčiojančiųjų, aukų, kitų moksleivių, mokytojų, mokyklos direktorių, moksleivių tėvų (kaip pastarieji jautėsi, kai tai nutiko jų vaikui), konsultantų ir politikos formuotojų pozicijų.

1. Patyčių atvejai

Dauguma pateiktų faktų yra realūs patyčių atvejai ir atitinka patyčių sąvokos apibrėžimą: „pasikartojantis fizinis, žodinis ar psichologinis smurtas, atliekamas besityčiojančio asmens (ar asmenų grupės) aukos, kuri negali apsiginti, atžvilgiu. Besityčiojantysis taip elgiasi siekdamas pakenkti“.

Patyčios gali būti įvairaus pobūdžio: žodinė ar psichologinė agresija (pašaipos – nemalonios pastabos ar apkaltos, įžeidinėjimai, erzینimai, grasinimai), fizinė agresija (nederami gestai), seksualinis priekabiavimas (krūtinės ar lytinių organų lietimasis), įžeidžiantys piešiniai, asmeninių daiktų vagystės, reketas, agresyvūs tekstiniai pranešimai, patyčios elektroninėje erdvėje.

Patyčių priežastys susiję su specifiniais moksleivių amžiaus tarpsnių ypatumais: jie reaguoja į iššūkius, norėdami atrodyti stiprūs; brendimo laikotarpiu jaunimas linkęs demonstruoti savo pranašumą prieš kitus (jėga, valdžia, sugebėjimu atsakyti į replikas, drąsa kovoti už save), tačiau tuo pat metu šiam laikotarpiui būdingas itin didelis jautrumas bei svarbi draugų įtaka.

Daugeliu atvejų patyčios būna nukreiptos į žmones, kurie skiriasi nuo kitų – išvaizda, požiūriu, charakteriu, socialine ir ekonomine padėtimi.

Pavyzdžiui, Bulgarijos visuomenėje istoriškai vyrauja įvairaus pobūdžio diskriminacija kitokių nei visi žmonių atžvilgiu, todėl nenuostabu, kad toks požiūris aptinkamas ir mokymosi įstaigose. Rezultatai rodo, kad didžiausia netolerancija pastebima visuomenės požiūryje į homoseksualumą, žmones, sergančius AIDS, didžiausia diskriminacija visuomenės grupėse pastebima tarp etninių grupių, ypač didelė netolerancija pastebima romų tautybės žmonių atžvilgiu.

Graikijoje dažniausia incidentų priežastis yra etniniai ir kultūriniai skirtumai, kas yra visos bendruomenės netolerancijos imigrantų atžvilgiu pasekmė. Toks požiūris yra labiau paplitęs miesteliuose bei kaimuose ir paprastai perkeliamas į mokyklas. Mergaitės dažniausiai įsitraukia į netiesiogines patyčias, tokias kaip erzinimas, gąsdinimas, žeminimas ir įžeidžiantys komentarai. Be to, du su patyčiomis elektroninėje erdvėje susiję atvejai, kurių iniciatorės buvo mergaitės, buvo itin rimti, nes vienu atveju auka paliko mokyklą, o kitu - bandė nusižudyti. Akivaizdu, kad mergaitės gali siuntinėti itin žiaurus tekstinius pranešimus, tuo sukeldamos stiprų psichologinį spaudimą.

Visiems tyrimo atvejams yra būdingas bendras besityčiojančių moksleivių patyčių modelis - dažniausiai tai būna emocinis smurtas. Emociniu smurtu besityčiojantieji siekia kontroliuoti kitus žmones baime, pažeminimu, įbauginimu, kaltės jausmu, prievarta, manipuliacijomis. Emocinis smurtas – tai bet koks emocinio pobūdžio smurtas. Tai gali būti bet koks elgesys, tiek užgauliojimai ir nuolatinė kritika, tiek subtilesni veiksmai, pavyzdžiui, nuolatinis nepritimas. Emociniam smurtui būdingas nuolatinis aukos savigarbos ir savivertės, pasitikėjimo savo pojūčiais ir savarankiškumo įtakojimas. Laikui bėgant, tokio smurto auka praranda bet kokią savigarbos ir savivertės jausmą. Svarbiausia agresyvaus elgesio priežastis yra moksleivio troškimas jaustis svarbiu ir dominuoti bendramokslų tarpe.

Iš tyrimo Lietuvoje paaiškėjo, kad berniukai ir mergaitės dažniausiai naudoja žodines patyčias: plačiausiai paplitusi patyčių forma mergaičių tarpe yra apkalbos ir psichologinis smurtas, o berniukų – erzinimas ir prasivardžiavimas. Paauglystė – problematiškas pereinamasis psichologinio ir fizinio vystymosi laikotarpis, kuriam būdingas rizikingas elgesys, pavyzdžiui, patyčios.

Tyrimai rodo, kad Lietuvoje patyčios elektroninėje erdvėje, pavyzdžiui, internetinis priekabiavimas, nėra itin paplitęs reiškinys, dažniausiai pasitaikanti tokių patyčių forma yra įžeidinėjimai ar apkalbos mobiliaisiais telefonais.

Kartais patyčios gali būti susiję su sudėtinga šeimos ar giminaičių padėtimi: nepilnamečių nusikalstamumo atvejai, patyčias patyręs asmuo, šeimos garbės gynimas.

Dažniausiai tyrime minima antroji švietimo pakopa (tretieji ir ketvirtieji mokymosi vidurinėje mokykloje metai, 14-16 metų jaunuoliai).

Klasės kabineto vieta ir sąvabės (nuošalus pastatas, mažas kabinetas, prasta garso izoliacija) gali būti sunkinančios aplinkybės. Šie faktoriai gali palankiai veikti patyčių atsiradimo priežastis.

Ne tik bendraamžių įtaka, bet ir šeima turi didelę įtaką asmenybės vystymosi procesui, kadangi būtent ji rodo tam tikrą elgesio modelį, kuris formuoja augančio vaiko charakterį.

Mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas tai pat gali padėti užkirsti kelią tokiems konfliktams.

2. Patyčių dalyviai

Besityčiojantieji

Besityčiojančiųjų motyvai būna įvairūs: poreikis dominuoti, pranašumo jausmas, poreikis būti grupės lyderiu (tyčiotis pačiam, neleisti tyčiotis iš savęs – būti „savam“ – būti stipriausiu, o ne silpniausiu), pavydas, šeimos garbės gynimas, internete matyto elgesio mėgdžiojimas, pajuokavimai, pokštai, noras sukurti uždara grupę.

Dažniausiai dėl savo veiksmų nesigailima, aukos atžvilgiu nejaučiama empatijos.

Besityčiojantieji nesuvokia savo veiksmų grėsmės (terminas neturi tikslaus apibrėžimo mokykloje, greičiausiai turi skirtingas reikšmes), todėl nesupranta jiems taikomų priemonių ir mano, jog jos neteisingos.

Stebėtojai

Stebėtojai lieka ir stebi įvykių eigą, nebandydami padėti aukai. Net būdami tiesioginiais liudininkais, jie linkę apsimesti, kad nieko nepastebėjo ir nenoriai kalba apie įvykius. Kai kurie liudininkai pripažįsta, kad besityčiojantiems užsipuolus auką jie nieko nedarė, nes bijojo, kad nepradėtų tyčiotis ir iš jų. Taip elgiamasi iš baimės patiems tapti auka. Jaučiamasi bejėgiais pasipriešinti smurtui.

Aukos

Kai kuriais atvejais aukos neigia įvykius. Įvykių reikšmė menkinama, nes bijoma susidorojimo. Tokia situacija trukdo atpažinti patyčių atvejį. Auka užsisklendžia. Sumažėja aukos motyvacija, savigarba, atsiranda nenoras eiti į mokyklą, praleidinėjamos pamokos, dažnai atsiranda somatiniai sutrikimai, pavyzdžiui, pilvo skausmai, nerimas. Tokia situacija sąlygoja blogėjančius rezultatus mokykloje. Aukos linkę atsiskirti nuo kitų, izoliuoti save, taip pat jaučiasi vieniši ir nesupranta, kodėl taip atsitinka būtent jiems ir kodėl jie jaučiasi tokie vieniši.

Paprastai aukos niekam nepasakoja apie savo problemas ir prabyla tik po kurio laiko, kai rimtai nukenčia jų savigarba, ir tik todėl, kad darosi sunku nuslėpti ar paneigti įvykių pasekmes. Paprastai aukos apie tai kalba su savo artimiausiais draugais, tik kelios patyčių aukos pasidalino savo patyrimais su tėvais, kitais suaugusiais artimaisiais ar mokytojais.

Kitais atvejais apie savo blogą savijautą aukos praneša tiesiogiai (dažniausiai tėvams) arba netiesiogiai pasikeitusiu elgesiu (padidėjusiu nervingumu, nebaigtomis užduotimis, mokyklos nelankymu).

Retais atvejais aukos savo netikslu požiūriu (nenorėdami būti išmesti iš grupės, siekdami būti pranašesni už kitas aukas) pačios toleruoja ir palaiko patyčias savo atžvilgiu.

Vienos aukos sutinka gauti psichologinę ir medicininę pagalbą, kitos tokios pagalbos atsisako.

Kai kurios aukos nebegrįžta į mokyklą, tačiau dauguma vis dėlto lieka mokykloje.

3. Tėvų reakcija

Besityčiojančiųjų tėvai

Kai kurie tėvai palaiko savo vaiko pusę, nenori pripažinti jo elgesio netinkamumo, kaltina auką, daro psichologinį spaudimą aukos tėvams, nesutinka su taikomomis priemonėmis, bet palieka savo vaiką mokykloje.

Kiti tėvai pasitiki mokykla ir sutinka, o kartais ir pritaria taikomoms priemonėms.

Labai retais atvejais tėvai nekreipia dėmesio į taikomas priemones (priblokšti savo vaiko elgesio arba jei jis jau pilnametis).

Besityčiojančiųjų tėvai paprastai linkę sumenkinti įvykio svarbą ir pateisinti savo vaikus, kartais kaltindami mokyklą arba aukos tėvus. Jiems sunku pripažinti, kad jų vaikas tyčiojosi iš mokyklos draugo, todėl dažnai pritariama vaiko aiškinimui, kad „tai buvo daroma juokaujant“.

Aukų tėvai

Sužinoję apie patyčias, aukų tėvai praneša apie tai mokyklai ir pateikia kaltinimus.

Jie laukia mokyklos reakcijos ir atitinkamų veiksmų.

Kai kuriais atvejais tėvai būna patenkinti taikomomis priemonėmis.

Priklausomai nuo situacijos sudėtingumo arba tėvų emocinės būsenos, kreipiamasi į teisėsaugą. Tai kartais pasiūlo pati mokykla.

Labai retai bandoma išspręsti situaciją bendraujant su besityčiojančiuoju ir jo šeima (tai gali sukelti priešingą rezultatą).

Kita vertus, tėvai dažniausiai būna kritiškai nusiteikę mokyklos atžvilgiu, patyčių iš jų vaiko atveju, bet didžiojoje daugumoje tyrimo atvejų patys nepastebėjo jokių patyčių požymių tol, kol jų vaikas akivaizdžiai nenukentėjo. Kai kuriais atvejais netgi išgirdę vaiko nusiskundimus, tėvai manė, kad tai laikina situacija ir net nepagalvojo, kad vaikas psichologiškai kenčia nuo patyčių.

Apskritai tyrimas rodo, kad tėvai nepakankamai bendrauja ir bendradarbiauja su mokykla. Šis faktas, be abejojimo, apsunkina patyčių problemos sprendimą. Tėvų nedalyvimas mokyklos gyvenime dažnesnis išsiskyrusių šeimų atvejais, kas yra pakankamai dažnas reiškinys pastaruoju metu.

4. Mokyklos reakcija

Daugumoje vidurinio lavinimo mokyklų nėra nuolat dirbančio psichologo ar socialinio darbuotojo, todėl iš mokytojų tikimasi ir šio vaidmens.

Situacijos sprendimas patikimas mokytojų komandai (plačiaja prasme), pagal atitinkamą numatytą tvarką.

Analizuojant kiekvieno atvejo problemos sprendimo būdus, matome, kad dažniausiai pasitaikanti bausmė yra pašalinimas iš pamokų (nuo trijų iki penkių dienų) ir iš mokyklos teritorijos. Kai kuriais atvejais taip pat kartu su paskirta nuobauda skiriama papildoma užklasinė veikla. Kitais atvejais buvo pasirenkama diskusija tarp mokyklos mokytojų, moksleivių bei jų šeimų, išsakant priekaištus nusižengusiam moksleiviui.

Visais atvejais apie įvykius buvo informuojami tėvai, aukoms suteikiama parama. Besityčiojantys moksleiviai paramos sulaukė nevisada.

Taikomos bausmės yra drausminės (drausminė sutartis, nušalinimas nuo pamokų, pašalinimas iš mokyklos) arba pedagoginės (įvykių rimtumo suvokimas, vertybių priminimas). Dauguma mokyklų taiko abiejų rūšių bausmes.

Apskritai, bausmės vykdomos organizacinėmis, materialiomis ar kitokiomis priemonėmis: mokyklos taisyklių priminimas ar perrašymas, interneto keliamų pavojų priminimas, didesnio saugumo užtikrinimas (klasės kabineto pakeitimas, draudžiamų zonų nustatymas, užrakto įrengimas), sustiprinta stebėjimo sistema (mokiniai išskiriami, didesnis mokytojų dėmesys, bendrųjų erdvių stebėjimas nustatytu metu)

Belgijos mokyklos taiko priemonę „pilietiška mokykla“, įtraukiančią pačius mokinius į patyčių problemos sprendimus.

Dažniausiai taikoma procedūra yra tokia:

Pirmiausia, mokytojai nedelsiant išsiaiškina situaciją. Moksleiviai apklausiami, siekiant išsiaiškinti tiesą.

Toliau seka psichologinis ir konsultacinis darbas su visa klase, su besityčiojančiais ir patyčių aukomis atskirai. Vieni moksleiviai turi nugalėti savo agresiją ir suprasti, kad negalima žeminti silpnesniųjų, kiti turi nugalėti savo baimes, tapti drąsesniais ir labiau pasitikėti savimi. Sekantis žingsnis yra diskusija su tėvais, kurie yra pagrindiniai autoritetai vaikų asmenybės formavimosi procese. Jie skatinami dalyvauti sprendžiant problemą jos negilinant. Tada klasės auklėtoja praneša apie numatomą problemos organizatorių ir iniciatorių bausmę. Paprastai bausmes skiria pedagogų taryba. Direktorius ir mokyklos psichologas aptaria tai su klasės auklėtoja ir dalykus dėstančiais mokytojais. Mokytojai paprastai aptaria klasės įvykius su savo kolegomis.

Direktorius turi labai panašią informaciją apie patyčių įvykius. Jis aptaria situaciją su klasės vadovu, su patyčių incidento dalyviais (besityčiojusiais ir aukomis) ir jų tėvais. Direktorius sušaukia pedagogų tarybą, kuri nuodugniai iširia atvejį ir skiria atitinkamą bausmę, jei ji reikalinga.

Įdomu pastebėti, kad Jungtinėje Karalystėje visus atvejus sprendžia mokyklose esantis specialiai to apmokytas personalas. Jungtinėje Karalystėje mokytojai vis dar teikia pastoralinę pagalbą ir yra pasirengę padėti ir paremti moksleivius ne tik mokymo ir mokymosi prasme, bet ir moraline. Daugumoje mokyklų yra moksleivių mokyklos tarybos, atstovaujančios moksleivių nuomonę ir turinčios teisę įtakoti sprendimų dėl moksleiviams aktualių problemų priėmimą.

Jungtinėje Karalystėje mokyklų direktoriams pateikiama visa informacija, tačiau jie retai aktyviai dalyvauja kasdieninių reikalų sprendimuose, nebent tai būtų rimtos problemos. Direktoriai pasikliauja personalo nariais, kurie yra visiškai pajėgūs spręsti daugumą problemų, tame tarpe ir patyčias, savarankiškai.

5. Kviestinių patarėjų pagalba

Ekspertai siūlo individualios ir grupinės terapijos užsiėmimus patyčių dalyvių problemoms spręsti – ugdyti savigarbą, tobulinti asmenybę, suvokti savo trūkumus ir privalumus. Paprastai mokyklos psichologai bando dalyvius išmokyti mąstyti pozityviai – ieškoti galimybių, o ne apribojimų. Pokalbiais kuriamas tolerantiškas elgesys taip vadinamo „keistuolio“ atžvilgiu. Specialistai skatina besityčiojančiuosius keisti savo elgesį vengiant agresijos ir ieškant tinkamų sprendimų.

Belgijoje patyčių problemas (aukos arba mokyklos) sprendžia įvairios tarnybos. Dauguma jų priklauso švietimo ministerijai: psichologiniai, medicininiai bei socialiniai centrai, mokyklos tarpininkavimo tarnybos, šeimos planavimo tarnybos, pagalbos jaunimui asociacijos.

Teikiama įvairi pagalba:

- pagalba mokytojų komandai (patarimai probleminiais atvejais, papildomų priemonių siūlymas, informacija apie patyčių reiškinį bei jo prevenciją);
- problemos sprendimas mokyklos pageidavimu. Vienu iš aptartų atvejų kviestiniai patarėjai perėmė problemos sprendimą ir tarpininkavo tarp šeimų, ieškodami tinkamų sprendimų;
- tolimesnis darbas su klasės kolektyvu (primenant mokyklos taisykles ir žmogiškąsias vertybes);
- tolimesnis darbas su besityčiojančiuoju (ar jų grupe): padarytų veiksmų rimtumo suvokimas, žalos atlyginimas;
- parama aukai ir jo(s) šeimai (psichologinė pagalba);
- tarpininkavimas tarp moksleivių arba informaciniai užsiėmimai kalsėse (savigarbos, pagarbos aplinkiniams temomis).

Psichologo pagalba teikiama kiekvienu panašaus incidento atveju. Specifiniai psichologiniai metodai ir atviras pokalbis gali išspręsti konflikcinę situaciją ir sutaikyti jos dalyvius.

Labai svarbu, kad moksleiviai lankytų užsiėmimus kartu su vienu iš tėvų. Mokyklos psichologas bando nustatyti susidariusios situacijos priežastis – galbūt tai smurtas (fizinis, žodinis, psichologinis) šeimoje, tėvų paramos, patarimų ar auklėjimo trūkumas ne tik mokymosi rezultatų/pasiekimų kontekste, bet taip pat ir elgesio tiek mokykloje tiek ir už jos ribų prasme. Labai svarbu nustatyti, ar vaikų netinkamas elgesys yra jų nepriežiūros, ar neigiamos aplinkos pasekmė.

Belgijoje mokyklos reguliariai kreipiasi pagalbos į kviestinius psichologus (dažniausiai iš psichologinio medicininio socialinio centro – CPMS) ir netgi policiją, priklausomai nuo incidento rimtumo.

Nors Jungtinėje Karalystėje ekspertai iš esmės patenkinti tuo, kaip mokyklos sprendžia problemines situacijas, manoma, kad būtina nuolat priminti moksleiviams, jog jie turi pasirinkimo laisvę, o tuo pačiu yra atsakingi už savo veiksmus. Daugumoje tyrime dalyvavusių mokyklų apie tai buvo kalbama mokyklos susirinkimuose ir socialinių mokslų pamokose (PSE) siekiant plačiau paskleisti žinią. Ekspertai pateikė didesnę kitų strategijų spektrą.

6. Politikos kūrėjų pagalba

Politikos kūrėjai mano, kad mokyklos administracija turėtų tinkamai ir greitai reaguoti į patyčių atvejus. Kadangi tai nevisada įmanoma, mokyklų direktoriai turėtų kreiptis į atsakingas institucijas, užtikrinančias tinkamą problemų sprendimą.

Bulgarijos politikos kūrėjų požiūris yra įdomus tuo, kad mokyklos direktoriai skatinami bausti ir atsakingus mokytojus už netinkamas reakcijas į besityčiojančiųjų elgesį. Kadangi tik nedaugelis mokyklų Bulgarijoje turi mokyklos psichologus, galima manyti, kad turint nuolat dirbančius specialistus (turint omenyje vis didėjantį smurto mokykloje atvejų skaičių), mokytojų kvalifikacija šiuo klausimu pakiltų, o turėdami pagrindinius tam reikalingus įgūdžius, jie sugebėtų atpažinti įvairaus pobūdžio smurtinį elgesį, neleidžiant patyčių įvykiams vystytis toliau.

Dar vienas ir turbūt efektyviausias būdas užkirsti kelią patyčioms mokyklose Jungtinėje Karalystėje yra efektyvi pastoralinės pagalbos sistema, pastebėta visuose tyrimo atvejuose. Nors Jungtinės Karalystės mokyklose vis daugiau dėmesio skiriama mokymui ir mokymuisi, jose vis dar tebėra gyvos pastoralinės pagalbos, arba sielovados, tradicijos, taip pat daugumoje mokyklų tebėra darbuotojai, atsakingi už moksleivių gerovę. Šių mokytojų ir sielovadininkų atliekamas darbas turi turbūt didžiausią poveikį mažinant patyčių mokyklose statistiką šalyje.

7. Išvados ir rekomendacijos

Patyčios paveikia moksleivių vertybes, sukuria demotyvuojančią aplinką, mažina savivertę, kelia baimę kalbėti pamokose ir viešose vietose; apskritai kuria nemalonią aplinką. Bendraamžiai prisitaiko prie taisyklės „laimi stipriausias“. Tokiam elgesiui užkirtus kelią, perteikiama priešinga mintis – skirtumus reikia priimti kaip privalumus. Mokytojai sutelkia dėmesį į patyčių problemą ir į savo pamokų tobulinimą. Vieni moksleiviai mano, kad panašios problemos neturi įtakos mokymo ir mokymosi procesui. Kiti galvoja, kad tai daro poveikį visų pirma aukos mokymosi rezultatams. Įvykių liudininkai negali išsakyti savo nuomonės, bijodami patys tapti aukomis, o tai sąlygoja visų moksleivių bendravimo ir mokymosi trikdžius. Svarbu, kad visa mokyklos bendruomenė (ne tik mokytojai, bet ir administracija bei techninis personalas) žinotų apie įvykius ir savo vaidmenį juose.

Tokiais atvejais itin svarbus darbas su visa klase: taisyklių, sistemos, žmogiškųjų vertybių priminimas (kiekvieno žmogaus teisė į gerovę ir saugumą), taip pat moksleivių bei jų lūkesčių ir pasiūlymų (ypač susijusių su mokyklos taisyklėmis ir jų kūrimu) išklaušymas.

Belgijos komanda pritaria, kad tai yra „école citoyenne“ („pilietinės mokyklos“) esminė idėja (remtasi MIEC - Mouvement des Institutions et Ecoles Citoyennes – Pilietinių mokyklų ir institucijų organizacijos idėjomis), sėkmingai išbandyta dalyvaujančiose mokyklose, taip pat „bendraamžių mediacijos“ sistemos, pristatytos Université de Pai, esminė idėja.

Galimybė kreiptis į specialistus yra labai svarbi. Taip pat labai svarbi galimybė mokyklai prašyti išorinės pagalbos: psichologinius, medicininius, socialinius centrus, mokyklų mediacijos tarnybas, mobiliąsias komandas, pagalbos jaunimui centrus, pataisos tarnybas, psichinės sveikatos tarnybas, šeimos planavimo tarnybas, policiją. Šių tarnybų darbuotojai visų pirma galėtų vykdyti veiklą, susijusią su jaunuolių tarpusavio santykiais (siekiant sumažinti jėgos demonstravimo ir diskriminacijos poveikį), nesmurtiniu bendravimu arba tarpkultūriniais santykiais.

Konsultantai iš Italijos sako, kad bausmė yra tik dalis atsako į patyčias mokykloje. Vien bausmės nepakanka, jei nesuvokiama pati situacija. Jei besityčiojantysis nesuvokia savo veiksmų netinkamumo, jis vėliau vėl tyčiosis.

Todėl svarbiausias dalykas tokioje situacijoje – suteikti besityčiojančiajam galimybę suvokti, kodėl jo elgesys yra netinkamas ir rasti alternatyvas.

Pagrindiniai problemos sprendimo principai: abiejų veikėjų įtraukimas į procesą, padedant suvokti, kas buvo patirta ir rasti sprendimus; elgesio, o ne asmenybės akcentavimas; mokinio asmenybės teigiamos pusės, galinčios keistis, nebesityčioti, akcentavimas; jo atsakomybės už savo veiksmus ugdymas.

Tiek mokyklos ir tėvų, turinčių didelius lūkesčius (ir netikinčius mokyklos veiksmais) dialogas, tiek jų bendradarbiavimas turėtų būti aktyvesnis, siekiant išvengti situacijos paaštrėjimo (kreipimosi į teisumą, priešingą rezultatą sukeliančio santykių aiškinimosi tarp tėvų, vaiko pasitraukimo iš mokyklos).

Patyčių dalyviams privalo būti suteikta specialisto pagalba ir konsultacijos, kadangi jų elgesio ir veiksmų pasekmių analizė gali padėti giliau suprasti save, taip pat suvokti sambūvio ir naujų socialinių sąlygų priėmimo būtinybę, siekiant ne tik koreguoti jų elgesį, bet taip pat sklandžiau prisitaikyti prie dabartinės visuomenės situacijos. Mokykla privalo taikyti atitinkamą švietimo politiką, siekiančią mažinti rasizmą ir kurti bendradarbiavimo atmosferą, skatinančią teigiamą požiūrį į bet kokius socialinius ar kultūrinius mokinių skirtumus. Be to, mokyklos patarėjas turi organizuoti pokalbius atskirai su besityčiojančiu mokiniu ir mokiniu-auka. Esant poreikiui, jiems turėtų būti rekomenduojama susitikti su mokyklos psichologu. Kitas svarbus aspektas yra tas, kad, deja, saugumas mūsų mokyklose yra nepakankamas, ir nors jose dirba mokyklos apsaugos darbuotojai, jų yra per mažai ir jie nėra mokomi atpažinti ankstyvus patyčių ir smurto tarp mokinių ženklus. Mokyklai siekiant efektyviai ir ilgam užkirsti kelią patyčioms, būtina spręsti organizacinius ir struktūrinius klausimus (patalpos, stebėjimas, taisyklės ir nurodymai).

Nors kai kuriais atvejais strategijos kūrėjai pritarė direktoriaus pasirinktam probleminės situacijos sprendimo būdai, daugumoje kitų atvejų nustatyta, kad mokytojo ir mokyklos bendruomenės veiksmai buvo neišbaigti ir neefektyvūs, tėvai, mokytojai ir moksleiviai neinformuojami ir nešviečiami mokymosi problemų, tolerancijos žmonių skirtumams bei patyčių sprendimo klausimais.

Kas pavyko ir kas ne

Be abejonės, patyčių atvejai visada sutrikdo mokyklos bendruomenės gyvenimą daugeliu aspektų. Smurtinis moksleivių elgesys sutrikdė mokyklos gyvenimą ir sukėlė mokytojų nerimą, todėl daugelyje užsiėmimų, ypač tuose, kuriuose buvo įvykę incidentas, pagarba vaikų teisėms tapo pagrindine diskusijų tema. Padažnėjo ir sugriežtėjo mokytojų nuobaudos, buvo kreipiamas didesnis dėmesys į mokyklos taisykles. Moksleivių priežiūra pertraukų metu suintensyvėjo, o mokytojai tapo griežtesni. Kai kuriose pamokose, tokiose kaip sociologija ar politika ir įstatymai, buvo kalbama apie lygias teises ir smurtą. Smagu, kad paprašyti moksleiviai mielai ėmėsi iniciatyvos sprendžiant panašias problemas, siekiant pagerinti bendravimą ir bendradarbiavimą moksleivių tarpe. Tai buvo vienas iš nedaugelio teigiamų dalykų šiose nemaloniuose situacijose. Ypač vyresni moksleiviai norėjo aktyviau dalyvauti mokyklos socialiniame gyvenime ir imtis iniciatyvos dėl mokyklos gerovės. Jiems patikėtas vaidmuo leido jaustis brandesniems ir atsakingiems už savo mokyklą.

Kita vertus, tyrimų analizė parodė, kad mokyklose trūksta kvalifikuoto personalo, galinčio spręsti tokias problemas. Keliais atvejais specialisto psichologo pravedti užsiėmimai su abiem incidento dalyviais suteikė naudingos informacijos. Nuolatinis specialisto ar eksperto dalyvavimas, seminarų patyčių mokykloje bei jų sprendimo tema organizavimas kai kuriose mokyklose padėjo efektyviai atstatyti normalų mokyklos darbą.

Tačiau, kaip jau buvo minėta, kelių atvejų pasekmės buvo labai rimtos, kai aukos išėjo iš mokyklos ar netgi mėgino nusižudyti. Tai rodo, kad sprendžiant problemas kažkas buvo praleista arba padaryta klaidų. Būtina kuo griežčiau laikytis mokyklos taisyklių, pavyzdžiui, draudimo naudotis mobiliaisiais telefonais mokykloje, kas būtų labai naudinga siekiant išvengti priekabiavimo elektroninėje erdvėje. Taip pat įrodyta, kad mokykloje nepakankamai užtikrinamas saugumas ir, nors mokykloje dirba apsaugos darbuotojai, jų nėra daug ir jie nėra kvalifikuoti patyčių bei smurto tarp moksleivių specialistai. Kita vertus, mokytojai nepajėgūs viską kontroliuoti, ypač todėl, kad jie nėra mokomi, kaip elgtis panašiose situacijose. Taip pat patyčios dažnai

būna užslėptos, todėl jas pastebėti ir išspręsti sunku, ypač perpildytose klasėse. Kalbant apie bejėgius mokytojus, Graikijoje egzistuoja institucijos, kurios galėtų efektyviai jiems padėti. Tačiau šios analizės metu buvo pastebėta, kad šios įstaigos nėra lengvai pasiekiamos ar labai plačiai žinomos mokyklų bendruomenėms.

Akivaizdu, kad smurtinio elgesio galima išvengti tik veikiant kartu, o ne atskirai. Tėvai turi prisiimti daugiau atsakomybės ne tik dėl dėmesio savo vaikams stokos, bet ir dėl per mažo dalyvavimo mokyklos gyvenime. Tėvai ir mokytojai turėtų palaikyti nuolatinį ryšį, siekdami laiku pastebėti vaiko elgesio pokyčius ir spręsti problemą kuo anksčiau, jai dar nepablogėjus. Taip pat labai svarbu, kad mokytojai, direktoriai ir tėvai sutartų dėl vieningo elgesio sprendžiant problemą. Daugeliu atvejų tėvai nenori pripažinti, kad jų vaikas elgėsi nederamai ir jį gina, netgi žinodami, kad jis fiziškai ar emociškai pakenkė kitam mokiniui. Taigi besityčiojantysis girdi dvi nuomones ir jam yra sunku keisti savo požiūrį. Ypatingai nesutarimai tarp direktoriaus ir mokytojų dėl reikiamo veiksmų plano įrodyta, kad yra itin žalingi ir vengtini visais atvejais, ar bent jau neturėtų būti viešinami moksleiviams.

Daugumoje tyrimo atvejų buvo taikomos tradicinės bausmės, pavyzdžiui, pašalinimas iš pamokų kelioms dienoms ar netgi pašalinimas iš mokyklos. Kaip matėme, tai gali sukelti besityčiojančiojo sprendimą mesti mokyklą. Tokiais atvejais buvo pasielgta vienpusiškai, neapsvarsčius visų galimybių. Besityčiojantysis yra taip pat moksleivis su savo poreikiais, kuriam reikalinga mūsų visų pagalba, ypač jei jis yra iš problemiškos šeimos, kas dar labiau išryškina ir skatina jo smurtinį elgesį. Akivaizdu, kad tradicinių priemonių nepakanka ir vietoje „policijos veiksmų“ geriau diegti programas, skatinančias pozityvų požiūrį į teigiamas moksleivių savybes. Moksleiviai noriai dalyvauja užklasinėje mokyklos veikloje, ir tai yra puiki galimybė stiprinti jų bendradarbiavimą bei bendravimo įgūdžius grupinėje veikloje.

Kai kuriais tyrimo atvejais pastebimas nestandartinis aukos elgesys. Paprastai aukos nenoriai dalinasi patyčių patirtimi, ypač su suaugusiais, ir atsisako pagalbos. Minėtais atvejais aukos bando kalbėtis su tėvais, mokytojais ar patarėjais, nes nori išnagrinėti situaciją, suprasti jos priežastis ir rasti sprendimą. Deja, dauguma nerado tinkamo sprendimo arba nenorėjo keisti savo gyvenimo būdo ar elgesio, jei būtent tai sukėlė patyčių priežastis, ir pakeitė mokyklą.

Tyrimo metu nustatyta, kad visi nukentėjusieji patyrė panašius jausmus: nemalonūs įvykiai ir bendraklasių nesupratimas ir nevertinimas visiems buvo sunkus periodas, kurio metu jie jautėsi sužlugdyti, įskaudinti ir nuliūdinti.

Veiksmai, siekiant spręsti ir užkirsti kelią patyčioms:

- Incidento **iniciatoriai** iškviečiami į **direktoriaus kabinetą kartu su tėvais**, kur kviečiama atvirai pasikalbėti apie šių veiksmų priežastis, išsakyti savo nuomonę, aptarti draugiško susitaikymo galimybę.
- Mokyklos taryba sušaukia **skubų tarybos narių posėdį**, kuriame aptariamas incidentas, analizuojami moksleivių pateikti faktai ir numatomos priemonės panašioms situacijoms išvengti.
- Organizuojami **konsultaciniai užsiėmimai** (grupiniai ir individualūs, su tėvais ir be jų), siekiant suprasti moksleivių elgesį ir kodėl jie patenka į panašias smurtines situacijas, gerinti dalyvių įvaizdį, išvengti neigiamų pasekmių, ugdyti autonomiškumą ir savikontrolę.
- **Patikrinamas mokyklos saugumas** (ar visada rakinamos mokyklos įėjimo durys, ar jeinančius į pastatą tikrina apsaugininkai, ar moksleiviai turi asmens pažymėjimus, ar veikia video sistema ir t.t.)
- **Kurti visos mokyklos veiksmų prieš patyčias planą:**
 - o Informuoti mokytojus ir moksleivius

K A U N O
TECHNOLOGIJOS
UNIVERSITETAS

Projekto numeris 511645-2010-LLP-IT-KA1-KA1SCR

- o Sukurti atsaką į patyčias sistemą
- o Sukurti klasės taisykles prieš patyčias
- o Taikyti komandinio mokymosi projektus, skatinančius komandinį darbą ir mažinančius socialinį ignoravimą
- o Kurti veiklas ir užduotis, ugdančias sugebėjimą spręsti problemas ir konfliktus
- o Taikyti vaidmenų ar panašias veiklas, padedančias moksleiviams suprasti smurtinio elgesio poveikį ir pasekmes.

Mokymosi
visą gyvenimą
programa

VIRTUALŪS SUSIRINKIMAI IR TARPTAUTINĖ DISKUSIJA

Po mokytojų atliktų tyrimų buvo surengti trys virtualūs susitikimai (kovo 1d., balandžio 23d., gegužės 7d.), kuriuose dalyvavo projekto komanda ir keletas mokytojų iš kiekvienos projekte dalyvaujančios šalies. Susitikimų tikslas buvo kiekvienos šalies tyrimų pristatymas ir aptarimas.

Tarptautinė diskusija apie atliktą tyrimą buvo organizuojama dviem būdais: viena vertus, mokytojai iš kitų šalių-partnerių komentavo patyčių atvejus savo šalyje, kita vertus, jie pasidalijo nuomonėmis projekto virtualiame susirinkime, skirtame nacionalinio atvejų rinkinio aptarimui.

Partneriai ir mokytojai prisistatė, trumpai paaiškindami savo vaidmenį projekte (susirinkimų metu kiekviena šalis-partnerė pristatė projekto komandos narius ir mokytojus, atlikusius tyrimą, ir pateikė pastabas/pasiūlymus apie patyčių mokykloje atvejų rinkinius).

Pradžioje kiekvienas partneris trumpai pristatė kiekvieną tyrimo atvejį atskirai ir atkreipė dėmesį į gautus komentarus. Pristatymo pabaigoje buvo pateikiama statistinė informacija apie gautus komentarus nacionalinių atvejų tyrimo klausimais ir mokytojų komentarų kitų tyrimų klausimais skaičius.

Partneriai vertino galimybę dalyvauti projekte ir spręsti šią rimtą problemą (patyčių mokykloje reiškinį). Buvo pabrėžiama mokytojų komentarų aptarimo, dalijimosi patirtimi bei idėjomis svarba. Partneriai noriai dalyvavo veikloje, dalinosi idėjomis, ir tai buvo labai svarbu, kadangi mokytojai vis labiau ir labiau įsitraukė į procesą ir dalijosi patirtimi su kolegomis. Buvo naudinga kitų šalių tyrimuose ir komentaruose rasti panašumų bei sužinoti, kad skirtingose švietimo sistemose toms pačioms problemoms spręsti taikomi įvairūs skirtingi sprendimo būdai.

Kai kurie partneriai džiaugėsi galimybe dirbti projekte, kuris keičia švietimo sistemą visame pasaulyje.

1. Komentarai

Dauguma tyrimų susiję su patyčiomis elektroninėje erdvėje, tačiau yra žinoma, kad mokyklos atsakomybė tokiais atvejais yra diskutuotinas dalykas, nes patyčios elektroninėje erdvėje paprastai vyksta už mokyklos ribų.

Turėdamas omenyje mokytojo iš Graikijos komentarą apie mokyklų atsakomybę (ar jos nebuvimą) patyčių elektroninėje erdvėje atvejais, atstovas iš Anglijos teigė, kad mokyklos iš tiesų yra atsakingos už patyčias elektroninėje erdvėje, neatsižvelgiant į tai, kad incidentas vyksta ne mokyklos patalpose. Taigi, mokyklos rajonams primygtinai rekomenduojama į saugios mokyklos planus įdiegti prevencijos ir švietimo strategijas, siekiant išvengti patyčių elektroninėje erdvėje ir internete rizikos, į planavimo veiksmus įtraukiant mokyklos darbuotojus, teisėsaugos atstovus, bendruomenės organizacijas, tėvus ir moksleivius. To galima pasiekti įdiegus saugios mokyklos įstatymo pakeitimus.

Kai kurių šalių teigimu, finansinė krizė daro poveikį visoms socialinėms struktūroms. Bedarbystė, atlyginimų mažėjimas, skurdas ir kiti neigiami krizės padariniai visuomenėje sukūrė tarsi sprogstamąjį mišinį, ir tokia situacija negali neįtakoti ir moksleivių.

Kitas svarbus aspektas – dauguma besityčiojančiųjų yra iš probleminių arba išsiskyrusių tėvų šeimų, o tai patvirtina mokyklos ir šeimos bendravimo svarbą.

Psichologų trūkumas mokyklose taip pat yra problema, susijusi su patyčiomis mokykloje.

Vienas iš didelių skirtumų yra tas, kad, pavyzdžiui, Graikijos mokyklose nėra pastoviai dirbančių psichologų, priešingai nei kitose projekte dalyvavusiose šalyse (išskyrus Italiją). Psichologas vaidina pagrindinį vaidmenį patyčių incidentų prevencijos procese ir – jei prevencija nepavyksta – savalaikę reakciją į incidentą. Dėl šios priežasties Graikijoje ir Italijoje patyčių atvejais dažniausiai problemą sprendžia mokyklos direktorius arba mokytojai, o tai kartais gali netgi pagilinti problemą. Be abejo, mokyklos direktorius atsako už problematiškos

situacijos sprendimą ir bausmių taikymą – arba netaikymą – tačiau patyčių mokykloje srities specialistas gali veikti aktyviau bendradarbiaudamas su kitais specialistais, siekiant tinkamo moksleivių elgesio.

Kitas virtualiame susirinkime aptartas klausimas buvo etniniai-kultūriniai skirtumai, kaip galima pastaruoju metu padidėjusio patyčių incidentų skaičiaus Graikijos mokyklose priežastis. Pranešėjas teigė, kad tokiais rimtais atvejais būtini policijos ir, savo ruožtu, tesėsaugos institucijų veiksmai, kadangi besityčiojančiųjų nebaudžiamumas gali skatinti smurtą, taip pat buvo pabrėžiama, kad neteisėtus veiksmus taip pat iš dalies sąlygoja politikos prieš patyčias trūkumas.

Temos, į kurias reikėtų atsižvelgti:

- vaiko santykiai šeimoje ir mokykloje:
 - per daug globėjiški tėvai;
 - pasyvūs tėvai;
 - išskirtinis prisirišimas prie vaiko;
 - santykiai šeimoje, kurioje yra tik vienas iš tėvų;
 - apleistas vaikas;
 - reikalinga pagalba;
 - tėvystės modelis;
 - mokyklos ir šeimos psichologo pagalba – specialistų sritys;
 - mokytojo ir mokinio santykių gerinimas;
- bendravimas su vaiku:
 - bendravimo kliūčių šalinimas;
 - kategoriškas bendravimas;
 - teigiamas grįžtamasis ryšys;
 - aktyvus klausymas/geras klausytojas;
- pasitikėjimas:
 - gebėjimo priimti sprendimus ugdymas;
 - kliūtys priimant sprendimus;
 - savęs nepažinimas, nesaugumo jausmas;
 - savo sprendimų neigiamų pasekmių nepripažinimas.
- žingsniai priimant sprendimą:
 - aiškios hipotezės;
 - esamų galimybių išraiška;
 - privalumų ir trūkumų sąrašas;
 - praeities aptarimas;
 - ateities planavimas (jei įmanoma);
 - patogaus varianto pasirinkimas;
 - to varianto priėmimas su visomis jo pasekmėmis;

- aiškus savęs suvokimas – tėvų vaidmuo:
 - fizinis, psichologinis ir socialinis įvaizdis;
 - socialinė asmenybė;
 - savistaba;
 - savęs stebėjimas santykiuose su aplinkiniais (tėvų, draugų, kolegų);
 - žinios/savęs pažinimas psichologinių testų pagalba (asmenybės, temperamento, profesinių interesų, asmeninių vertybių, pažintinių galių – intelekto, atminties, vaizduotės);
 - bendradarbiavimas su psichologu;
 - psichologinė-pedagoginė pagalba;
 - psichologo/šeimoms psichologo vaidmuo;

- paauglystės ir ankstyvos paauglystės bruožų suvokimas:
 - nepriklausomybės poreikis, nuomonių neigimas, išankstinis nusistatymas prieš suaugusiuosius;
 - prieraišumo poreikis;
 - bendraamžių pripažinimo poreikis;
 - maištavimas prieš suaugusius;
 - lyčių skirtumai;
 - asmeninio įvaizdžio kūrimas/savigarbos ugdymas;
 - individualaus mokymosi stiliaus formavimas;
 - individualaus mokymosi laiko planavimas;
 - didžiosios pagundos: rūkymas, alkoholis, narkotikai ir t.t.;

- konfliktų su vaikais sprendimas – ugdymas nesmurtiniais metodais:
 - pagrindinė konfliktų priežastis;
 - sąlygos, sukeliančios konfliktus tarp tėvų ir vaikų;
 - konflikto aptarimo būdai;
 - konfliktų sprendimas;
 - mokyklos ir šeimos psichologų vaidmuo; vienas kito veiklą papildantys specialistai;
 - vaikų teisės – jų pagarba šeimoje.

- Geras mokytojų pasiruošimas spręsti konfliktines situacijas;
- Naudingiausias mokytojų pasiruošimas – grįstas kolegų iš kitų mokyklų patirtimi, lyginant strategijas ir ieškant veiksmingiausių priemonių;
- Pastangos, kad moksleiviai suprastų smurto beprasmiškumą ir kalbėtųsi su mokytojais, jei atsiranda problemų;
- Pokalbiai su moksleiviais, diskusijos apie alternatyvų elgesį. Moksleiviai skatinami kalbėtis apie patyčias su mokytojais ar specialistais mokykloje;

- Seminarai moksleiviams, plečiantys jų žinias apie socialinius tinklalapius, jų naudojimosi taisykles, riziką ir kitus dalykus, į kuriuos reikia atkreipti dėmesį;
- Popamokinė moksleivių veikla – deja, tokią veiklą dėl griežtų švietimo sistemų numatytų mokymo programų ir egzaminų vykdyti sudėtinga. Tam taip pat trukdo biurokratinės kliūtys. Bet pabandyti tikrai verta!
- Mediacija – taip pat geras sprendimas;
- Moksleivių stebėjimas pertraukų metu;
- Moksleivių susidomėjimo kultūrine veikla skatinimas;
- Pasitikėjimo tarp mokytojų ir moksleivių atmosferos kūrimas ir taisyklių, mokiniams garantuojančių galimybę be baimės pranešti apie incidentus, kūrimas;
- Mokytojų švietimas socialinių tinklalapių ir su jais susijusių pavojų temomis;
- Šeimų švietimas ta pačia tema;
- Tėvų klubas mokykloje;
- Glaudus mokyklos darbuotojų ir tėvų bendradarbiavimas;
- Didesnis tėvų dėmesys vaikams;
- Ilgalaikis ir nuoseklus šeimos ir mokyklos bendradarbiavimas;
- Tiek mokytojų, tiek tėvų dalyvavimas sprendžiant problemą;
- Dėmesys mokinio šeimyninėms aplinkybėms, santykiams šeimoje ir tėvų požiūriui, t.y. veiksniams, galimai skatinantiems atitinkamą elgesį. Būtina įvertinti ir apibrėžti problemos visumą, o ne tik jos dalį. Priešingu atveju sprendimas tebus trumpalaikis, o tai skatins tolimesnį smurtą ir netinkamą elgesį.
- Bausmių taikymas tik tuo pačiu metu teigiamai skatinant elgtis kitaip, konsultuotis su profesionaliais psichologais ir švietimo specialistais;
- Psichologų/patarėjų mokykloje svarba;
- Priešingos veiklos vykdymas – agresyvių moksleivių įtraukimas į psichologinės-socialinės programos apie smurtinio elgesio pasekmes vykdymą mokykloje. Tokia veikla padeda suvokti mokyklos taisyklių ir apribojimų prasmę.
- Specialistų, dirbančių mokykloje, būtinybė – ne visose mokyklose nuolat dirba psichologai ar socialiniai darbuotojai, kurie galėtų teikti informaciją apie patyčių reiškinių ir mokyti efektyviai spręsti tokio pobūdžio problemas.
- Švietėjiška policijos veikla padėtų vaikams plėsti akiratį ir lavintis.

Kai kurių partnerių nuomone, drausminių ir auklėjamųjų bausmių derinimas yra geriausias būdas spręsti konfliktus, pavyzdžiui, tais atvejais, kai klasėje dominuoja berniukai.

Kiti partneriai pasisako už rimtų drausminių bausmių besityčiojantiems taikymą, kai tuo tarpu mūsų šalyje mokyklose dažniausiai taikomos auklėjamojo pobūdžio drausmės.

Pavyzdžiui, pašėpančių ir įžeidžiančių piešinių atvejais Jungtinės Karalystės mokyklose būtų taikoma laikino, o patyčių iniciatoriui netgi visiško pašalinimo iš mokyklos bausmė.

Kita vertus, daugelio partnerių nuomone, Belgijos mokyklose pernelyg dažnai tiesiog baudžiama (didžiausia bausmė – pašalinimas iš mokyklos), kai tuo tarpu ilgalaikiam problemos sprendimui rasti būtinas nuoseklus darbas su visais incidento dalyviais.

Drausminė priemonė, tokia kaip pašalinimas, gali būti taikoma, kadangi fizinis smurtas yra netoleruotinas; bausmė turėtų atitikti incidento pobūdį, kiekvieno dalyvio veiksmus ir ankstesnę elgesį. Bausmė yra neveiksminga, jei incidento priežastys ir išvengimo būdai neaptariami individualiai su kiekvienu asmeniu. Apskritai turėtų būti siekiama, kad moksleiviai suprastų, jog tokie įvykiai ir elgesys yra socialiai smerktini. Dauguma mokytojų pabrėžia, kad su jaunąja karta negalima elgtis kaip su nusikaltėliais; jei jie padaro kažką blogo, mes turime paaiškinti tokio elgesio pasekmes, jo daromą poveikį visai bendruomenei ir tai, kaip jie iš tikrųjų turėjo elgtis tokiu atveju. Turėtume užkirsti kelią netinkamam elgesiui ne smerkdami ir bausdami vaikus, o padėdami jiems būti geresniais žmonėmis ir suteikdami galimybę pasitaisyti. Mokytojų nuomone, mokyklos administracija neturėtų itin kištis į nedidelių patyčių incidentų sprendimus siekiant pademonstruoti savo valdžią ir mokyklos taisykles – vaikai neturėtų būti tokio demonstracinio elgesio aukos.

Kitos siūlomos drausminio, organizacinio ar kitokio pobūdžio priemonės:

- Laikino pašalinimo iš mokyklos bausmė nubaustajam moksleiviui sugrįžus, jam skiriamas bandomasis laikotarpis, kurio metu jį prižiūri psichologas/patarėjas.
- Pakeičiama mokinio sėdėjimo klasėje vieta arba jis perkeliamas į kitą klasę.
- Sustiprinamas nubausto moksleivio stebėjimas, pildomas jo elgesio žurnalas, kuris kasdien patikrinamas atsakingo pedagogo.
- Apie problemą pranešama tėvams, ryšys su jais palaikomas tol, kol jų vaiko elgesys vėl tampa patenkinamas.

Auklėjamosios priemonės:

- Mediacija tarp šalių ir „džentelmeniško susitarimo“ pasirašymas vertinamas kaip teigiamas problemos sprendimo būdas. „Atsakymas glūdi bendravime“.
- Partneriams patiko Belgijos mokyklų darbas: dialogas su incidento dalyviais (aukoms, kaltininkais, tėvais, mokytojais), kartu ieškant konflikto sprendimo ir prevencijos priemonių.
- Rumunijos mokyklose mediaciją atlieka psichologas arba socialinis darbuotojas.
- Taip pat siūloma stebėti abu dalyvius suorganizuotame susitikime, suteikiant jiems galimybę išklausti vienas kito nuomonę, geriau vienas kitą suprasti, išreikšti empatiją. Abu incidento dalyviai yra aukos ir jiems reikia pagalbos.
- Taip pat siūlomas kaltės išpirkimas, arba „teisingumo atkūrimas“. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės mokyklose patyčių dėl atsvario iniciatoriui gali būti taikoma bausmė savaitę savo pietų pertraukų metu padėti specialiujų poreikių moksleiviams.

„Pilietiškos mokyklos“ itin pabrėžiama moksleivių įtraukimas į problemos sprendimų paiešką svarba:

- Tai leidžia spręsti problemą žingsnis po žingsnio, kantriai.
- Patyčių kaltininkas nestigmatizuojamas. Jam suteikiamas šansas suprasti savo klaidas ir ištaisyti netinkamą elgesį.
- Viso proceso metu mokyklos direktorius stebi jo veiksmų eigą.
- Moksleivių dalyvavimas piliečių taryboje leidžia jiems geriau suvokti savo atsakomybę prieš kitus.

Partnerių šalyse naudojamos panašios priemonės:

- Pavyzdžiui, Bulgarijoje egzistuoja organizacija „Pilietinė bendruomenė“, kurios nariai yra daugiausia moksleiviai ir kuri veikia pagal aiškiai apibrėžtas taisykles ir turi aiškius įsipareigojimus.
- Kitas pavyzdys – „Studentų taryba“ arba „Grupė prieš patyčias“ Jungtinėje Karalystėje, kurioje sukurta „bičiulio sistema“, skirta moksleiviams su specialiais integracijos poreikiais (moksleiviams, turintiems specialiųjų ugdymo poreikių). Pagal šią sistemą, kelis mėnesius po atvykimo į naują mokyklą, naujokai gali pasikalbėti ir aptarti savo problemas su taip vadinamu pasitikėjimo mokiniu.

Apskritai pabrėžiamas pedagogams, moksleiviams bei jų tėvams taikomų prevencinių ir ugdymo priemonių vystymo poreikis.

Mokyklos jaučia prevencijos strategijų (informacinių kampanijų, paskaitų, seminarų, organizacijų, tokių kaip „Vaikų linija“ Lietuvoje), skirtų visiems mokyklos nariams (moksleiviams, tėvams, pedagogų komandoms), kūrimo poreikį.

Daugumoje šalių egzistuoja įstatymai, reglamentuojantys interneto naudojimą (taip pat foto, audio, video duomenų naudojimą). Pavyzdžiui, Rumunijoje už mokytojo filmavimą be jo sutikimo numatytos ne tik pašalinimo iš mokyklos, bet ir teisinės bausmės.

Bulgarijos tyrimo analizėje pabrėžiama popamokinės veiklos mokykloje svarba padedant moksleiviams ir kuriant bendrą mokyklos atmosferą. Tokia veikla padeda moksleiviams geriau pažinti vienas kitą, pamatyti, kas jiems sekasi, atskleisti savo teigiamas savybes ir, anksčiau ar vėliau, kiekvienam rasti nišą, kurioje jie gali būti žvaigždėmis ir būti įvertinti. Iš esmės besityčiojantiems būtent to ir tetrūksta – įvertinimo ir dėmesio.

Rumunijos tyrimas atskleidžia vienintelį skirtumą – policijos dalyvavimą. Bulgarijos mokykloje popamokinės veiklos metu organizuojami pokalbiai su policijos atstovais, kuriuose aptariamos patyčių ir smurtinio elgesio temos, remiantis tikrais pavyzdžiais. Tai galėtų būti viena iš policijos dalyvavimo mokyklos gyvenime strategijų.

Iš tiesų policijos dalyvavimas mokyklos veikloje turėtų būti pastovus, stebint potencialius patyčių atvejus ir taikant prevencines smurto mokykloje priemones.

Polcininko aiškinimas klasėje, kad nesilaikant taisyklių ir įstatymų taikomos atitinkamos bausmės, ir atitinkamų pavyzdžių pateikimas turėtų didelę įtaką moksleivių elgesiui.

Policijos pagalba šiuo aspektu yra labai sviri. Šiame etape jos funkcija yra ne bausti, o konsultuoti ir padėti mokyklai. Pareigūnai ne tik skaito paskaitas vaikams, lankosi jų renginiuose, bet taip pat pataria patyčių problemos sprendimo klausimais. Jie konsultuoja tiek besityčiojančiojo, tiek aukos tėvus, informuoja apie pagalbos galimybes ir atsakomybę. Esant būtinybei, kartu su mokyklos atstovais jie lankosi šeimose, tęsia darbą su netinkamai besielgiančiais, organizuoja renginius už mokyklos ribų.

Jungtinėje Karalystėje policija dalyvauja panašiuose incidentuose tik kraštutiniu atveju, jei atvejis tikrai labai rimtas, galbūt susijęs su fizinio smurto ar ginklų panaudojimu. Tokį įvairių Europos mokyklų variantiškumą reikia keisti, tačiau visi bendrai pritarė nuomonei, kad jei jaunimas mano, jog tyčiojimasis nėra blogas elgesys, jie tokio požiūrio laikysis ir suaugę. Mokyklinio amžiaus vaikų elgesys yra labai svarbus, kadangi patyčios gali įtakoti tiek besityčiojančiojo, tiek aukos asmenybės formavimąsi.

Kitas tarptautinėje diskusijose kilęs teigiamas pasiūlymas buvo reklaminių kampanijų prieš patyčias organizavimas mokyklose. Būtų įdomu išanalizuoti reklaminių kampanijų galimybes perteikti informaciją įvairioms nacionalinio švietimo sistemoms Europos aspektu.

Išryškėjo bendras susirūpinimas dėl didėjančio patyčių elektroninėje erdvėje skaičiaus. Siūlyta tėvams mokyti naudotis šiuolaikinėmis technologijomis, siekiant stebėti vaikus namuose. Jungtinėje Karalystėje

kasmet organizuojama Saugaus interneto diena gali būti septynis pavyzdys visoms Europos šalims. Patyčios elektroninėje erdvėje be abejonės yra didelė problema, kuriai būtina skirti daug dėmesio tyrimo ataskaitoje.

Mokykloje organizuojamos prevencinės diskotekos 1-4 ir 5-8 klasių moksleiviams. Tokio amžiaus vaikai neturi daug galimybių šokti mieste, todėl šios diskotekos yra mėgstamos ir populiaros ne tik jas organizuojančios, bet ir kaimyninių mokyklų moksleivių tarpe. Diskotekos visada turi temą, pavadinimą, atitinkamus aprangos ir muzikos reikalavimus. Į šiuos reikalavimus neatsižvelgę moksleiviai turi iš jiems pateiktų medžiagų pasigaminti atitinkamus aksesuarus atvykę. Diskotekos metu žaidžiami linksmi žaidimai, renkama geriausiai vakaro tematiką atitinkanti apranga. Taisykles pažeidžiantys mokiniai neįleidžiami. Organizuojant diskotekas sprendžiamos drausmės, bendravimo ir priklausymo grupuotėms problemos. Tokia prevencinė priemonė buvo inicijuota pačių moksleivių, ir entuziastingų mokytojų dėka tapo viena įdomiausių. Įdomiausia yra tai, kad priemonės iniciatoriai buvo būtent problemiško elgesio vaikai.

Kitas problemos sprendimo būdas galėtų būti atitinkamų priemonių taikymas tėvams, kurių vaikai nuolat pažeidžia taisykles.

Bulgarijoje sukurta tėvų mokykla, vadovaujama psichologo, tačiau ji nėra pakankamai dažnai lankoma, kadangi nėra priemonių, skatinančių tėvus lankyti tokias mokyklas, taip pat manoma, kad jos yra nereikalingos ir nenaudingos. Italijoje tokios mokyklos tėvams nėra.

Projekto komanda iš Lietuvos mano, kad partnerių virtualiose diskusijose pasiūlyta naudingiausia patyčių prevencijos priemonė yra atitinkamo patyčių atvejų protokolo sukūrimas (dažnai naudojama mokyklose Lietuvoje). Tiek pirmojo virtualaus susitikimo metu, tiek pristačius tyrimą buvo pabrėžiama, kad mokytojai pastebi ir reaguoja į problemą pavėluotai; akcentuojama intervencija, o ne prevencija. Dažniausiai taikoma mediacija, nukreipiant besityčiojantį moksleivį arba nukentėjusįjį pas psichologą, arba auklėjamosios priemonės.

Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Italijoje, mokykloms nėra privaloma turėti nacionalinį protokolą patyčių atvejams. Briuselio ir Valonijos federacijoje nėra intervencijos protokolo, numatančio patyčių tarp moksleivių situacijų sprendimo veiksmus, išskyrus paskutinį aplinkraštį (2012m. gegužės mėn.) apie nuobaudas ir taisyklių bei nurodymų turinį. Dėl to dauguma iniciatyvų buvo sukurtos mokyklose. Mokyklos vadovybės nustatė taisykles ir veiklos eigą remdamosi specifinėmis situacijomis, kurias reikėjo spręsti.

Ispanijos tyrimo dalyvių komanda teigė, kad tiesioginių patyčių skaičius paskutiniu metu Ispanijos mokyklose sumažėjo sukūrus sambūvio komisiją – pastoviai dirbančią instituciją, atsakingą už konfliktų stebėjimą ir prevenciją, kurios tikslas yra perauklėti skriaudėją ir teikti pagalbą nukentėjusiajam.

Jungtinėje Karalystėje pastoracinių sistemų (jas sudaro metų vadovas, pastoralinis vadovas ir pavaduotojas apsaugos klausimais) parama siekiama laiku pastebėti problemą ir nedelsiant ją spręsti. Italijoje religinės organizacijos pagalba šiais klausimais nelaikoma patikima, mažai šeimų lankosi bažnyčioje, nuolat mažėja religinės sąmonės poreikis.

Galima daryti išvadą, kad aukomis ne visada tampa silpniausieji ar turintys apčiuopiamų/matomų fizinių skirtumų. Taip pat besityčiojantieji ne visada būna aktyvūs ir ryškūs moksleiviai, jais gali būti ir „geriečiai“. Kiekviena situacija yra unikali ir turi būti atitinkamai sprendžiama.

Apibendrinant, mokytojai pripažino, kad tarptautinė diskusija buvo labai veiksminga – buvo naudinga išgirsti alternatyvų požiūrį į patyčių mokyklose problemos sprendimus. Taip pat teigta, kad tarptautinė diskusija leido jiems iš naujo įvertinti jau įvykusius patyčių mokykloje atvejus. Kitaip tariant, mokytojai pripažino, kad praeityje jie nepakankamai anksti pastebėjo tam tikrus galimų patyčių požymius. Visi pritarė, kad kiekvienoje mokykloje yra būtinas specialistas, galintis spręsti panašaus pobūdžio problemas, aiškios ir konkrečios priešpatyčinės politikos įgyvendinimas.

Tarptautinė diskusija – naudinga ir būtina priemonė. Tarptautinis apsikeitimas nuomonėmis buvo naudingas įvairiais aspektais. Pirmia, partneriai sužinojo apie kitokias patyčių mokykloje formas ir atvejus. Antra, jie sužinojo apie įvairius šio pobūdžio problemų sprendimo būdus. Trečia, dalyvavimas projekte padidino bendrą dalyvių sąmoningumą šiuo klausimu.

IŠVADOS

Prasidėjus naujiems mokslo metams nerimas dėl smurto mokykloje visada kelia didelį susirūpinimą mokytojams, tėvams bei moksleiviams. Akivaizdu, kad smurtas ir patyčios yra daugelio mokyklų Europoje realybė. Laimei, tai paprastai susiję tik su nedidele tarpusavyje kovojančių mokinių grupele. Kadangi su šia problema susiduriame visi, visi ją ir turime spręsti. Bendruomenė, administracija, mokytojai, tėvai ir moksleiviai turi susivienyti, kad mokykla būtų saugi vieta. Priešingu atveju prevencinės priemonės ir bausmės nebus veiksmingos. Projekto „Aš nebijau“ ir tyrimo analizės pagalba tikimasi padėti mokykloms tobulinti savo politiką ir strategijas, nukreiptas prieš patyčias. Šiuo metu mokyklų veikla šiuo klausimu apsiriboja reakcija į įvykusius incidentus, kai tuo tarpu visų šių priemonių tikslas pirmiausiai turėtų būti įvykių prevencija.

Prevencinės priemonės turėtų visiškai sumažinti rizikos veiksnius ir skatinti apsauginius veiksnius įvairiais aspektais, apimant asmeninį, santykių, bendruomenės ir visuomeninius aspektus. Nacionalinių tyrimų analizė ir tarptautinė diskusija atskleidė vieningos mokyklų politikos ir mokytojų kompetencijos šiais klausimais tobulinimo poreikį. Kolegų iš Europos patirtis rodo, kad jau sukurtos universalios, mokyklai pritaikytos prevencinės programos, mažinančios moksleivių agresiją ir smurtinio elgesio atvejų skaičių. Šios programos turėtų būti taikomos visiems arba atitinkamos klasės moksleiviams mokykloje, apimant įvairius aspektus – emocinę savimonę, emocijų kontrolę, savigarbą, teigiamus socialinius įgūdžius, socialinių problemų sprendimą, komandinį darbą. Dauguma šių programų padeda vaikams išmokyti socialinių įgūdžių skatinant juos stebėti aplinkinius ir bendrauti. Kai kurios programos taiko didaktinio mokymo, modeliavimo ir žaidimo vaidmenimis metodus siekiant stiprinti socialinę sąveiką, moko taikiai spręsti konfliktus ir stiprina nesmurtinius jaunų žmonių įsitikinimus. Prevencinė veikla turėtų būti grindžiama mokytojų rengimu, remiantis aktyviais patirtinio mokymo metodais, skatinčiais komandinį darbą, bendradarbiavimą ir moksleivio savivertės bei empatijos ugdymą. Akivaizdu, kad tradiciniai bausmių metodai nepasiteisina, todėl reikia ieškoti efektyvesnių būdų vaikų problematiškam elgesiui spręsti.

Prevencinės priemonės, ypač taikomos kuo anksčiau ir leidžiančios numatyti įvairius šeimą įtakojančius veiksnius, turi didelį ir ilgalaikį poveikį smurtinio elgesio atvejų mažinimui. Įvairios priemonės bendruomenės lygmenyje taip pat gana efektyvios. Tokiomis priemonėmis siekiama keisti mokyklos aplinką, taip pat ir sąlygas, įtakojančias smurtinį elgesį. Mokyklos įdėjo daug pastangų, siekdamas tobulinti bendrą atmosferą ir mažinti smurtinio elgesio atvejų skaičių. Tobulinami drausmės pamokose palaikymo įgūdžiai, skatinami komandinio darbo metodai, keliama mokytojų/darbuotojų kvalifikacija, stebimi ir prižiūrimi moksleiviai, į kovą prieš patyčias įtraukiami tėvai/globėjai. Mokyklos bendruomenę įtakoja platesnė bendruomenės aplinka, todėl didesnės pastangos pakeisti bendruomenių fizinę ir socialinę aplinką gali teigiamai veikti ir mokyklas. Strategijos, siekiant keisti platesnę bendruomenės aplinką, apima bendruomenės dalyvavimą procese; didesnę tiesioginę ir netiesioginę jaunimo priežiūrą popamokinėmis programomis ir rekreacinėmis galimybėmis; alkoholio ir narkotikų pardavimo jaunimui kontrolę; finansinių, būsto ir įdarbinimo galimybių didinimą skurdesnių rajonų gyventojams.

Ši patirtis buvo labai naudinga ir įdomi, o projekto rezultatais siekiama Europoje sukurti naują įstatymą dėl neįtikėtinais plačiai paplitusio patyčių mokykloje reiškinių. Nacionaliniai pranešimai ir publikacijos, skelbiamos internetinėje svetainėje, bus naudingi visiems, ieškantiems šios problemos sprendimo būdų.

Nacionaliniai pranešimai, pateikiantys tyrimo Europoje analizę ir tarptautinės diskusijos rezultatus, būtini nacionalinės strategijos ir Europos strategijos kovos prieš patyčias formavimui. Būdami atsakingi už Europos strategijos vystymą, tikimės visų partnerių dalyvavimo šiame procese.

Klaidinga manyti, kad patyčių mokykloje reiškiny pasideda ir baigiasi mokyklose. Tai giliai įsišaknyjęs ir turintis destruktivų poveikį visuomenei reiškiny, nes toks elgesio modelis vėliau kartojamas šeimoje, darbo vietoje ir t.t. Negalima tikėtis, kad galbūt mokyklos teritorijoje patyčių neįvyks. Priešingai, reikia apsvarstyti realią tokių įvykių tikimybę, todėl būtina parengti išsamų šio reiškinių prevencijos ir kovos su juo planą.

Moksleivių bendravimas ir bendradarbiavimas turėtų būti skatinamas įvairiais mokymo metodais. Naujos mokymo ir mokymosi kryptys, tokios kaip komandinis ir projektinis darbas, galėtų padėti keisti situaciją. Kaip žinome, mokytojai nėra tam tinkamai paruošti, todėl būtent jų ruošimas turėtų būti politikos kūrėjų ir švietimo įstaigų prioritetas.

Patyčios elektroninėje erdvėje taip pat būdingos mokyklos bendruomenei, o jų pasekmės itin sunkios. Naujosios technologijos akivaizdžiai keičia mokinių, ugdytojų ir šeimos tarpusavio santykius ir bendravimą. Ugdytojai turi žinoti apie šiuos pokyčius ir su jais susijusių problemų sprendimo būdus. Mokykla gali įtakoti patyčių elektroninėje erdvėje skaičių vykdydama aktyvias edukacines kampanijas. To galima siekti informuojant moksleivius, pageidautina prieš ar net ir po incidento, apie tinkamą elgesį ir naudojimąsi internetu.

Tėvams šiuo atveju taip pat tenka didelė atsakomybė. Pastebėję bet kokius susirūpinimą keliančius savo vaiko elgesio požymius, jie turėtų imtis neatidėliotinių priemonių. Negalima likti abejingi, kai mokinys skaudina kitą, nes visi turi teisę į saugumą. Incidentų kaltininkai taip pat turi teisę į atitinkamą elgesį su jais, nes jie tėra vaikai, netinkamai siekiantys atkreipti mūsų dėmesį, o suaugusieji turi nubrėžti ribas ir nurodyti teisingą elgesį. Mokykla turi dalyvauti šiame procese. Tai yra švietimo įstaiga, kuriai tėvai patikėjo savo vaikus, jausdamiesi ramūs dėl jų švietimo ir saugumo. Jei mokytojai nekreips dėmesio į įvykius, jei jie tylės ir dangstys nemalonią situaciją, kaltieji ir toliau taip elgsis su savo aukomis.

Galų gale, pastebimas teigiamas projekto poveikis, siekiant informuoti mokytojus apie patyčių mokykloje reiškinio aktualumą ir jo sprendimo būdus. Tarptautinė diskusija šia tema buvo daugiau nei naudinga, kadangi patyčių reiškinys aktualus visoms Europos šalims ir nėra geresnio būdo šiai problemai spręsti kaip dalinantis patirtimi bei žiniomis. Nuoseklus bendradarbiavimas ir bendros Europos strategijos sukūrimas gali padėti išvengti šio reiškinio dabar ir ateityje.

Remiantis tyrimo ir tarptautinės diskusijos metu gauta informacija, galima daryti šias išvadas:

- Būtinai aiškūs patyčių sąvokos apibrėžimas bei aiški visos mokyklos veiksmų prieš patyčias strategija, žinoma visiems mokyklos darbuotojams. Tyrimą komentavę mokyklų direktoriai turėjo vieningą nuomonę, kad mokyklose turėtų būti patvirtinta politika ir tvarka patyčių atvejais, taip pat jose turėtų dirbti aukštos kvalifikacijos specialistai, atsakingi už nuolatinę priešpatyčinę politiką. Tokios sąlygos užtikrintų profesionalų ir nuoseklių incidentų sprendimą.
- Mokyklos turėtų aktyviai spręsti patyčių problemą tiek prevencine prasme, tiek incidentams jau įvykus, t.y. nustatyti vietas mokykloje, palankias patyčioms, ir užtikrinti tokių vietų atidų stebėjimą pertraukų metu, ruošti mentorius moksleivių patyčių klausimais; įdiegti bičiulio sistemą ir t.t.
- Ankstyva intervencija garantuoja sėkmę ir ilgalaikius sprendimus.
- Mokytojų ir mokyklos darbuotojų mokymas pastebėti „ženklus“ ir atitinkamai reaguoti į patyčių incidentus yra ypač svarbus. Spręsdami patyčių problemas mokytojai turėtų nedvejodami kreiptis pagalbos ir ją gauti.
- Taip pat būtina pasakoti moksleiviams apie priimtino ir nepriimtino elgesio modelius, kaip nepatekti į rizikos grupes ir kaip apsaugoti nuo patyčių elektroninėje erdvėje; paaiškinti, kad incidentus skatinantys ir juos stebintys dalijasi atsakomybe.
- Tėvų/globėjų mokymai taip pat gali padėti atpažinti ženklus, rodančius, kad iš jų vaiko tyčiojamosi ir suprasti, kaip apsaugoti vaiką nuo patyčių elektroninėje erdvėje.
- Ne mažiau svarbu neprarasti ryšio su moksleiviais ir jų tėvais, suteikiant jiems galimybę išsakyti savo susirūpinimą ir būti išklaustytiems. Tai atspindi Jungtinės Karalystės moksleivių taryba, kurioje moksleiviai dažnai pirmieji sužino apie atsiradusias problemas.
- Jungtinės Karalystės ir kai kurių ES partnerių šalių situacija skiriasi, kadangi Jungtinėje Karalystėje mokytojai vis dar atlieka pastoralinį vaidmenį, yra pasiruošę padėti ir remti moksleivius ne tik mokymo ir mokymosi atžvilgiu, iš jų tikimasi aktyvaus dalyvavimo kovojant prieš patyčias; kitose šalyse situacija skiriasi.
- Be to, Jungtinėje Karalystėje, kitaip nei kitose šalyse, į policiją paprastai nesikreipiama, nebent išskirtiniais atvejais.

- „Bausmė atitinka nusikaltimą“ ir „Teisingumas turi būti įvykdytas“ – tai du posakiai, populiarūs Jungtinėje Karalystėje ir itin tinka patyčių atvejais. Mokyklose svarbu turėti nuobaudų sistemą ir jas taikyti atitinkamai pagal incidento pobūdį. Taip pat svarbu, kad moksleiviai žinotų tikėtinas savo veiksmų pasekmes.
- Ne visais patyčių situacijų sprendimais bus patenkintos abi pusės, t.y. tai, kas tenkina besityčiojančiojo tėvus, gali būti nepriimtina aukos tėvams.
- Profesionalių patarėjų pagalba gali turėti teigiamą ilgalaikį poveikį tiek besityčiojantiems, tiek jų aukoms. Visi tyrime dalyvavę specialistai pritaria, kad ankstyva intervencija yra raktas į kelio potencialiems patyčių atvejams užkirtimą.
- Politikos kūrėjų ir mokyklos direktorių vaidmuo įvairiose šalyse yra skirtingas, tačiau direktoriai turėtų atidžiai stebėti situaciją, būti informuojami, bet tiesiogiai kasdieniniuose incidentuose nedalyvauti.

Visi nacionaliniai pranešimai patvirtina visiems aktualias temas ir siūlo tam tikrus sprendimus ir geriausias praktikas, išvardytas žemiau.

Partneriai akcentavo keletą problematiškų situacijos aspektų:

- Tyrimo analizė atskleidė kvalifikuotų specialistų, galinčių efektyviai spręsti atitinkamas situacijas, trūkumą mokyklose.
- Mokyklose nesilaikoma taisyklių, tokių kaip draudimas naudotis mobiliaisiais telefonais, o tai padėtų sprendžiant patyčių elektroninėje erdvėje problemą.
- Visų suinteresuotų šalių – šeimų, mokyklų, institucijų – bendradarbiavimas pernelyg menkas.
- Klaidinga manyti, kad patyčių mokykloje reiškinys prasideda ir baigiasi mokykloje. Tai giliai įsišaknyjęs ir turintis destruktivų poveikį visuomenei reiškinys, nes toks elgesio modelis vėliau kartojamas šeimoje, darbo vietoje ir t.t.
- Mokykla vaidina svarbų vaidmenį moksleivių socializacijoje, mokytojai yra ugdytojai, tiesiogiai atsakingi už moksleivių elgesį, ir kartu su mokyklos vadovybe ir atsakingomis valdžios institucijomis turėtų aktyviau dalyvauti užtikrinant saugumą ir apsaugą mokyklose, taip pat įtakoti neprievarinio moksleivių elgesio modelio formavimąsi.
- Bendros politikos šiuo klausimu nėra, to nemokoma mokykloje. Esamą situaciją reikia keisti iš esmės.
- Nepaisant kelių puikių iniciatyvų, patyčių prevencijos programa susiduria su tam tikrais sunkumais mokykloje. Nėra jokio mechanizmo, sujungiančio visus veiksmus į vieną sistemingą veiklą. Mokyklos administracijos vaidmuo šiame procese pernelyg pasyvus, ji tėra stebėtojas.
- Nėra aiškiai nustatytos strategijos, numatančios, kas ir ką turėtų daryti patyčių atveju. Vyrauja nuomonė, kad tai yra įprastas reiškinys ir nėra galimybių jo išvengti.
- Tai pat nemažai mokytojų apskritai nereaguoja į patyčias, nebent jos pavojingos moksleivių sveikatai. Jei yra galimybė nespręsti problemos, jie ją naudojami.

Siekiant sukurti prevencijos sistemą, galima naudoti daug įvairių strategijų, paminėtų nacionaliniuose partnerių pranešimuose. Žemiau pateikiamas partnerių naudotų geriausių pavyzdžių sąrašas:

- Mokyklos operatyvumas reaguojant į patyčias, jos skiriamas dėmesys bei požiūrio rimtumas – tai veiksniai, lemiantys problemos sprendimą ir neigiamo poveikio mažinimą.
- Svarbu apie iškilusią problemą ir apie kiekvieno vaidmenį jos sprendime informuoti visus mokyklos darbuotojus (ne tik mokytojus, bet ir administracijos bei techninius darbuotojus).

- Moksleivių dalyvavimas diegiant prevencines ar kovos su patyčiomis priemones padeda mažinti smurtinių atvejų skaičių ir kurti demokratišką atmosferą mokykloje.
- Svarbi galimybė kreiptis į specialistus.
- Incidentui įvykus klasės kolektyve, labai svarbu jį spręsti kartu su visa klase.
- Būtina pabrėžti tolimesnių veiksmų svarbą tiek besityčiojančiajam, tiek aukai.
- Reikia stiprinti dialogą tarp mokyklos ir tėvų, taip pat imtis organizacinių ar struktūrinių sprendimų (patalpos, stebėjimas, taisyklės ir nuostatos).
- Geriausios strategijos apjungia drausmines ir auklėjamąsias nuobaudas.
- Patartina kreiptis medicininės pagalbos iš šalies.
- Visų vidinių ir išorinių veikėjų bendradarbiavimas garantuoja sėkmę.
- Būtina į sistemą įtraukti moksleivius ir jų tėvus.
- Mokykla negali toleruoti bet kokios formos priekabiavimo.
- Mokykla privalo vykdyti aiškią ir teisingą prieš priekabiavimą nukreiptą politiką.
- Labai svarbu anksti pastebėti problemą ir imtis prevencijos priemonių.
- Mokytojams, moksleiviams ir tėvams turi būti siūlomi specialūs mokymo kursai.
- Universalios, mokyklai pritaikytos programos, mažina moksleivių agresyvaus ir smurtinio elgesio atvejų skaičių.
- Prevencinės programos turi apimti daugelį aspektų – emocinį savęs suvokimą, emocinę kontrolę, savivertę, teigiamus socialinius įgūdžius, socialinių problemų sprendimą, konfliktų sprendimą ir komandinį darbą. Dauguma šių programų padeda vaikams įgyti socialinių įgūdžių stebint kitus ir bendraujant. Kai kurios programos apima didaktines priemones, modeliavimą ir žaidimus keičiantis vaidmenimis, siekiant stiprinti socialinę sąveiką, mokyti taikiai spręsti konfliktus ir stiprinti jaunimo tikėjimą nesmurtiniu elgesiu.
- Prevencinės priemonės turėtų būti grindžiamos mokytojų rengimu aktyviais patirtinio mokymo metodais, skatinančiais komandinį darbą, bendradarbiavimą ir moksleivio savivertės bei empatijos ugdymą. Akivaizdu, kad tradiciniai bausmių metodai nepasiteisino, todėl reikia ieškoti efektyvesnių būdų vaikų problematiškam elgesiui spręsti.
- Tėvams ir šeimai skirtos intervencinės priemonės galėtų pagerinti šeimos santykius. Nustatyta, kad tokios priemonės, ypač taikomos kuo anksčiau ir leidžiančios numatyti įvairius šeimą įtakančius veiksnius, turi didelį ir ilgalaikį poveikį smurtinio elgesio atvejų mažinimui.
- Strategijos siekiant pakeisti platesnę bendruomenės aplinką apima aktyvų bendruomenės dalyvavimą; didesnę tiesioginę ir netiesioginę jaunimo priežiūrą popamokinėmis programomis ir rekreacinėmis priemonėmis; alkoholio ir narkotikų pardavimo jaunimui kontrolę; finansinių, būsto ir įdarbinimo galimybių didinimą skurdesnių rajonų gyventojams.
- Moksleivių bendravimas ir bendradarbiavimas turėtų būti skatinamas įvairiais mokymo metodais. Naujos mokymo ir mokymosi kryptys, tokios kaip komandinis ir projektinis darbas, galėtų padėti keisti situaciją. Kaip žinome, mokytojai nėra tam tinkamai paruošti, todėl būtent jų ruošimas turėtų būti politikos kūrėjų ir švietimo įstaigų prioritetas.
- Būtina įrodyti moksleiviams, kad smurtas problemų neišsprendžia ir kad jie turėtų kalbėtis su mokytojais, jei turi problemų.
- Pokalbiai, alternatyvaus elgesio aptarimas su moksleiviais. Patyčių atveju moksleiviai skatinami kreiptis į mokytojus ar specialistus.
- Policijos įsikišimas turėtų švietėjišką poveikį.
- Glaudus mokyklos darbuotojų ir tėvų bendradarbiavimas.

- Specialistų mokykloje svarba.
- Susidomėjimo skatinimas kultūrine veikla, įtraukiančia moksleivius.
- Pamokos metu pastebėjus tarp mokinių susidariusią įtemptą situaciją reikia paskatinti juos išsikalbėti ir išsiaiškinti nesutarimus, siekinat išvengti nesusipratimų.
- Naudingiausia mokytojų kvalifikaciją kelti remiantis kolegų iš kitų mokyklų patirtimi, lyginant strategijas ir ieškant veiksmingiausių priemonių.
- Šeimų informavimas ir apmokymas.
- Prevencinių veiksmų kartu su moksleiviais ir šeimoms potencialas.
- Veiksmų protokolai incidentų atvejams
- Seminarai moksleiviams apie „tinkamus“ socialinius tinklus, jų naudojimosi taisykles, pavojus, svarstytinus klausimus.
- Svarbu atsižvelgti į šeimos aplinkybes, santykius ir tėvų požiūrį, įtakojančią atitinkamą elgesį.
- Bausmės yra veiksmingos tik kartu pozityviai skatinant elgesio pokyčius ir diskutuojant su profesionaliais psichologais, pedagogais ir ekspertais.
- Tikslinga derinti drausmines ir auklėjamąsias bausmes.
- Aktyvus dalyvavimas įvairioje veikloje vienija moksleivius ir stiprina jų bendradarbiavimą.
- Aktyvesnis tėvų dalyvavimas. Manau, šioje situacijoje labai svarbu padėti Nick'o tėvams suprasti, kas būtų atsitikę, jei Nick'as nebūtų taip greitai pabėgęs.
- Patartina kreiptis mediacinės pagalbos iš šalies.
- Visų vidinių ir išorinių veikėjų bendradarbiavimas garantuoja sėkmę.
- Būtina į sistemą įtraukti moksleivius ir jų tėvus.

Bendruomenė, administracija, mokytojai, tėvai ir moksleiviai turi bendradarbiauti siekiant sukurti saugią mokyklos atmosferą. Priešingu atveju, prevencinės priemonės ir bausmės nebus veiksmingos.

LITERATŪRA IR NUORODOS

Belgija:

- [1] Straipsnis laikraštyje „Le Soir“, 2010m.balandžio 27d.:
- [2] <http://www.lesoir.be/actualite/belgique/2010-04-27/un-enfant-sur-cinq-harcele-a-l-ecole-766750.php>
- [3] Asociacijos „École sans harcèlement“ tinklalapis:
- [4] Televizijos TVLux reportažas „Pour une école sans harcèlement“:
- [5] Tyrimas *Service législation et gestion scolaires du Secrétariat Général de l'Enseignement Catholique*: „Prévention et lutte contre le cyber-harcèlement: un nouveau défi pour l'école!“:
- [6] Eric Debarbieux, „Refuser l'oppression quotidienne : la prévention du harcèlement à l'Ecole - Rapport au Ministre de l'éducation nationale, de la jeunesse et de la vie associative“ – 12th of April 2011:
- [7] Belsey. B., Retrieved October, 2006: www.cyberbullying.org
- [8] L'Université de Paix:<http://www.universitedepaix.org/presentation/>
- [9] Observatoire International de la Violence à l'Ecole:
- [10] French Community – Gouvernement spécial. Jeunesse: Prévention et lutte contre les violences, press release from the Government of the French Community, 19th of May 2006, 12 p
- [11] Violence à l'école – Assistance en justice et/ou psychologique d'urgence, 25th October 2002, onhttp://www.adm.cfwb.be/upload/docs/387_20021025_112927.pdf
- [12] Tyrimas, atliktas „Ligue de l'Enseignement et de l'Éducation permanente“: „Des écoles POUR les adolescents – Un projet humaniste contre la violence“ - 20/12/2007:
- [13] Internetinė svetainė MIEC:<http://g-e-d.eu/index.html>

Priemonės komandų apmokymui:

- [1] www.pipsa.be : internetinė svetainė apie mokomuosius žaidimus ir priemones sveikatos tema, prevencines priemones, tinkamas naudoti pamokoje. Nuorojoje „tools“ pasirinkite paieškos langelį „violences“.
- [2] Iš knygų, skirtų vaikams nuo 6 iki 12 metų amžiaus: *Lili est harcelé à l'école*, série Max et Lili, édition Caliligram, February 2012
- [3] Lavinamosios priemonės vaikams nuo 7 metų: *Et si on parlait du harcèlement à l'école*, Association Les Petits citoyens, Paris, 2012.<http://www.unicef.fr/contenu/actualite-humanitaire-unicef/et-si-sparlait-du-harcelement-lecole-2012-01-01>

- [4] Le Belfedar, nuo 10 metų amžiaus: Belfedar – komandinis žaidimas, vystantis socialinius įgūdžius siekiant išvengti smurto ir taikiai spręsti konfliktus, pasitelkiant užduotis savęs ir kitų pažinimui, savivertės ugdymui, emocijų reiškimui, mokymuisi klausytis, bendradarbiauti, www.belfedar.org
- [5] TISSERON, S. *Le Jeu des trois figures*. Šis žaidimas skirtas ikimokyklinio ugdymo įstaigoms, tačiau gali būti pritaikomas ir pradinėje mokykloje. Jo tikslas – mažinti smurtą mokykloje ir ugdyti empatiją. Daugiau informacijos: <http://www.yapaka.be/professionnels/thematique/jeu-des-trois-figures-en-classes-maternelles>
- [6] http://www.agircontreleharcelementalecole.gouv.fr/wp-content/uploads/2012/01/guide_pratique_le_harcelement_entre_eleves1.pdf Le harcèlement entre élèves: le reconnaître, le prévenir, le traiter (Harassment between students: identify it, prevent it, deal with it), Ministère de l'éducation nationale, Paris, January 2012: vadovas, išleistas kampanijos prieš patyčias mokykloje Prancūzijoje metu. Daugiau informacijos: www.agircontreleharcelementalecole.gouv.fr
- [7] Druart D., Waelpult M., *Coopérer pour prévenir la violence, jeux et activités d'apprentissage pour les enfants de 2 ½ à 12 ans*, édition De Boeck, Collection Outils pour enseigner, 2009
- [8] Gerber J., *Pour une éducation à la non-violence, activités pour éduquer les 8/12 ans à la paix et à la transformation des conflits*, édition Chronique sociale, Collection Couleur livres, 2006
- [9] PRUD'HOMME Diane, *La violence à l'école n'est pas un jeu. Pour intervenir dès le primaire*, éd Remue-ménage, 2005

Graikija

- [1] Athanasiades, C., & Deliyanni-Kouimtzi, V. (2010). The experience of bullying in secondary school students. *Psychology in the Schools*, 47(4), 328-341
- [2] Artinopoulou, V. (2001). Violence in school, research and policies in Europe, Athens: Metaichmio (graikų kalba)
- [3] Giotopoulou _ Marangopoulou A. (ed.), (2010), Group violence and bullying in schools. Athens: Law Library (graikų kalba)
- [4] Farrington, D. (1993). Understanding and preventing bullying. In M Tonry (ed.), *Crime and Justice: A review of research*, vol. 17 (pp.381-458). Chicago: University of Chicago Press.
- [5] Fontana, D (1995) *Psychology for Teachers*, London: Macmillan Press
- [6] Kowalski, R. M., Limber, S. P., & Agatston, P. W. (2008). *Cyber bullying: Bullying in the digital age*. Blackwell Publishing Ltd.
- [7] Olweus, D. (1990). Bullying Among School Children. In D.Hurrelmann, K. & Lösel, F. (Eds.), *Health Hazards in Adolescence*(p.p. 259-297). Berlin/New York: De Gruyter
- [8] Olweus, D. (1999). Sweden. In P.K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (eds.), *The nature of school bullying: A cross-national perspective*, London & New York, Routledge, pp. 2-27.

- [9] Pateraki, L., & Houndoumadi, A. (2001). Bullying Among Primary School Children in Athens, Greece. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 21, 167-175. Prieiga per:<http://www.informaworld.com/smp/content~db=all?content=10.1080/01443410020043869>
- [10] Psalti, A., & Constantinou, K. (2007). Bullying in secondary schools: The effect of gender and ethnicity [graikų kalba]. *Psychology*, 14(4), 329-345
- [11] Psalti, A., & Constantinou, K. (2007). Bullying in secondary schools: The effect of gender and ethnicity [graikų kalba]. *Psychology*, 14(4), 329-345

Italija

- projekto portalas: <http://iamnotscared.pixel-online.org/index.php>
- projekto internetinė svetainė: http://battagliacontroilbullismo.eu/notscared/?page_id=392
- Adriana Battaglia, Battle against school bullying;

Spaudos apžvalga

- 1) 8th November 2011, **A NOVEMBRE A PALAZZO DELLA CULTURA CICLO DI MANIFESTAZIONI „CONTRO TUTTE LE VIOLENZE“** (<http://www.cronacaoggi.it/index.php?articolo=23834>)
- 2) 5th September 2011, **Vittime del cyber bullismo. Blog, facebook e twitter: è internet la stanza delle torture dei teenager**, http://qn.quotidiano.net/salute/2011/09/07/576724-vittime_cyber_bullismo.shtml
- 3) 10th May 2011, **Giardini. Il grande attore Gilberto Idonea premiato dall'associazione culturale "Mea Lux" di Angela Lombardo come "testimonial della sicilianità nel mondo"**
- 4) 21st May 2011, **Due Province un sentire comune"Scienza, Cultura, Volontariato e Solidarietà 8 e 9 maggio 2011,**
- 5) 18th May 2009, **I'm not scared. Storie di vittime e di bulli.**
- 6) 11th May 2009, **Bullismo, un fenomeno in crescita: interessata una famiglia su due**<http://www.inumbria.it/articolo-39565.html>
- 7) http://www.itcgdonmilani.va.it/pof/pof%2009_10.pdf

Lietuva:

- [1] Projektas „Saugi mokykla“. Internetinė nuoroda: <http://www.gelbvaik.lt/gelbvaik/node/254>.
- [2] A. Zaborskis, N. Žemaitienė. „Lithuania: youth mental health – from research to policies, practice and partnerships“. WHO/HBSC Forum 2007; Copenhagen, 2008. – 140-152 p. Internetinė nuoroda: www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0006/74769/Hbsc_Forum_2007_Lithuania.pdf.

- [3] A. Zaborskis, I. Vareikienė. School bullying and its association with health and lifestyle among schoolchildren. (Patyčios mokykloje ir jų sąsajos su moksleivių sveikata bei gyvenimu) Kaunas: Medicina; 2008; 44(3). Internetinė nuoroda: <http://medicina.kmu.lt/0803/0803-091.pdf>.
- [4] A. Zaborskis, L. Cirtautienė, N. Žemaitienė. „Bullying in Lithuanian schools in 1994–2002“. Institute for Biomedical Research, Kaunas University of Medicine, Lithuania. Internetinė nuoroda: <http://medicina.kmu.lt/0507/0507-10e.pdf>.
- [5] A. Zaborskis, N. Žemaitienė. „Lithuania: youth mental health – from research to policies, practice and partnerships“. WHO/HBSC Forum 2007; Copenhagen, 2008. – 140-152 p. Internetinė nuoroda: www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0006/74769/Hbsc_Forum_2007_Lithuania.pdf.
- [6] G. Širvinskienė, N. Žemaitienė and A. Didžiokienė. „The health, risk behaviour and bullying roles of children involved in school bullying behaviours in Kaunas“. In: „Visuomenės sveikata“, 2008. Internetinė nuoroda: www.nkd.lt/files/informacine_medzega/2-Moksliniai_straipsniai/4.pdf.
- [7] PSHE Association. Internetinė nuoroda: <http://www.pshe-association.org.uk>.
- [8] PSHE Association. Internetinė nuoroda: http://www.egfl.org.uk/export/sites/egfl/categories/teaching/curriculum/subjects/pshe/_docs/The_Importance_of_PSHE.pdf
- [9] David P. Farrington, Maria M. Ttofi: Campbell Systematic Reviews 2009:6 School-Based Programs to Reduce Bullying and Victimization
- [10] Idėjos mokytojams. Internetinė nuoroda: www.teachingideas.co.uk
- [11] Vaikų linija. Internetinė nuoroda: www.childline.org.uk
- [12] Peter K. Smith, Debra J. Pepler, Ken Rigby. Bullying in Schools: How Successful Can Interventions Be?
- [13] Dagmar Strohmeier, Gil G. Noam - John Wiley & Sons. Evidence-Based Bullying Prevention Programs for Children and Youth: New Directions for Youth Development
- [14] Psychology in the Schools - Volume 47, Issue 4 - April 2010 - Wiley Online Library
- [15] Adriana Battaglia, Battle against school Bullying
- [16] Violence Prevention Works. Safer schools, safer communities. Home of the Olweus bullying prevention programme. Internetinė nuoroda: <http://www.violencepreventionworks.org/public/index.page>
- [17] Patyčių statistika. Internetinė nuoroda: <http://www.bullyingstatistics.org/>

- [18] M. O'Moore, C. Kirkham. Self-esteem and its relationship to bullying behavior
- [19] Christina Salmivalli, Ari Kaukiainen, Leena Kaistaniemi and Kirsti M. J. Lagerspetz. Self-Evaluated Self-Esteem, Peer-Evaluated Self-Esteem, and Defensive Egotism as Predictors of Adolescents' Participation in Bullying Situations. - Personality and Social Psychology Bulletin. Internetinė straipsnio versija adresu: <http://psp.sagepub.com/content/25/10/1268>
- [20] Tėvai tėvams. Internetiniai informacijos šaltiniai paauglių tėvams. Internetinė nuoroda: <http://www.byparents-forparents.com/causesbullies.html>
- [21] Personality Cafe. Internetinė nuoroda: <http://personalitycafe.com/infp-forum-idealists/6674-do-bullies-have-low-self-esteem.html>
- [22] Joanna C. M. Cole, Dewey G. Cornell, Peter Sheras. Identification of School Bullies by Survey Methods, PROFESSIONAL SCHOOL COUNSELING,
- [23] Zaborskis A, Cirtautiene L, Zemaitiene N. Bullying in Lithuanian schools in 1994-2002. Institute for Biomedical Research, Kaunas University of Medicine, Kaunas, Lithuania, Medicina (Kaunas). 2005;41(7):614-20.
- [24] NATIONAL REPORT ON STRATEGIC FRAMEWORK FOR EUROPEAN COOPERATION IN EDUCATION AND TRAINING („ET2020“) Lithuania. Internetinė nuoroda: [http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/SMM%20National%20Report%20ET2020%20doc%20vertimas%20\(2\).pdf](http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/SMM%20National%20Report%20ET2020%20doc%20vertimas%20(2).pdf)

Ispanija:

Ortega, R. (2000). Educar la convivencia para prevenir la violencia. Madrid: Antonio Machado Libros.

Mosley, J. (1996). Quality Circle Time. Cambridge: LDA

Didžioji Britanija:

[1] Department for Education 2011 Advice: Preventing and Tackling Bullying-advice for school leaders, staff and governing bodies.

